

מחצית יובל לדוח ועדת שינבויים וח"י שנים לבית-המשפט לענייני משפחה*

משה דרורי**

תקציר

הוועדה לבחינת יישום דיני המשפחה הוקמה בשנת תשמ"ה-1985, ובראשה עמד סגן הנשיא השופט אלישע שינבויים ז"ל. המלצתה המרכזית של ועדת שינבויים הייתה לרכז את ענייני המשפחה בערכאה אחת, וזאת בהתאם לעיקרון שעמד לנגד עיניה של הוועדה – "משפחה אחת, שופט אחד". המלצה זו הובילה הלכה למעשה להקמתם של בתי-המשפט לענייני משפחה. ברם, מעיון מדוקדק בדוח הוועדה ניתן ללמוד כי יש בו התייחסות לנושאים נוספים – הן בדין המהותי, הן בסדרי הדין והן בנוגע להקמת מוסדות, כגון גוף ייעוץ.

הרצאה זו תעסוק בסקירתם ובניתוחם של הנושאים שהוזכרו ונידונו בוועדת שינבויים, ובכלל זה המלצות הוועדה שהתקבלו במלואן ואלה ששימשו השראה לדין הקיים. במהלך ההרצאה תוצג עמדתה של ועדת שינבויים, ולאחריה מידת יישומה בחוק בית-המשפט לענייני משפחה, וכן הערכת מעמדו של נושא זה כיום על רקע המשפט הישראלי בכלל ודיני המשפחה בפרט. כן ייבחנו השינויים שחלו בדין עם חקיקת חוק בית-המשפט לענייני משפחה וכן התרומה של הקמת מערכת בתי-המשפט לענייני משפחה והמסגרות הנלוות אליה.

כמו-כן יוצעו במסגרת ההרצאה כמה דרכים לשיפור המצב הנוכחי, כגון השתלמויות מעמיקות של השופטים לענייני משפחה – גם בתחומי המשפט הרחבים, גם בדיני המשפט המצומצמים, ולא פחות מכך בתחום הפסיכולוגיה והמגע האישי עם המתדיינים; הרחבת סמכותו של בית-המשפט לענייני משפחה כך שיהיה בעל הסמכות הייחודית לדון בענייני

* דברים שנאמרו בערב לזכרו ולהערכת מפעלו של השופט אלישע שינבויים ז"ל, שנערך ביום ט' בשבט התשע"ג (20.1.2013) בבית-הספר למשפטים, המכללה האקדמית נתניה.

** סגן נשיא בית-המשפט המחוזי בירושלים; מורה מן החוץ, הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים.

נוער בתחומים אזוריים; וכן פתיחת דלת הגישה לבית-המשפט העליון באופן רחב יותר בנושאים בעלי חשיבות ובצמתים של הכרעות עקרוניות בנושאים של רכוש או תביעות נזיקין בגין אי-מתן גט והותרת האישה עגונה.

מה שזרע סגן נשיא בית-המשפט המחוזי בתל-אביב כבוד השופט אלישע שינבונים ז"ל בעבודתו השיפוטית, ובעיקר ברוח ועדת שינבונים, מהדהד עד היום באולמות בית-המשפט. גם עורכי-הדין הצעירים, שהם בבחינת "דור אשר לא ידע" את אלישע, יוכלו לקרוא את דוח ועדת שינבונים וללמוד כיצד עוצבו הכללים והנהלים של בית-המשפט לענייני משפחה שבו הם עובדים יום-יום.

אקדמות מילין

א. הערכאה המוסמכת

ב. בית-המשפט לענייני משפחה

ג. היקף הסמכויות

ד. הרחבת סמכות – חוקים חדשים

1. התרת נישואי-תערובת

2. מי הם בני משפחה?

3. חוקי הנוער

ה. הסמכות המצויה והסמכות הרצויה של בית-המשפט לענייני משפחה –

סוגיות נבחרות

1. נזיקין

2. אבהות

3. החזרת ילדים חטופים

4. ענייני ירושה

5. מניעת אלימות במשפחה

6. One Family – One Judge

7. יחידת הסיוע

8. הדין המהותי

(א) יחסי ממון בין בני-זוג

(ב) דירת בני-הזוג

(ג) כפיית גט

9. סדרי דין

סיכום

אקדמות מילין

לכבוד הוא לי לשאת את ההרצאה המרכזית באזכרה לציון יום השנה העשרים וחמישה לפטירתו של השופט אלישע שינבויים ז"ל¹ – תלמיד חכם,² משפטן ידען, טוען רבני,³ עורך-דין שהופיע בתיקים חשובים,⁴ שופט במשך שמונה-עשרה שנים,⁵ מרצה למשפט עברי ולדיני משפחה וירושה באוניברסיטת בראיילן ובאוניברסיטת תל-אביב,⁶ ומחבר ספרות משפטית.⁷

גולת הכותרת של עבודתו – אשר ניתן לומר כי כל פעולותיו עד אז היו בגדר הכנה אליה – היא הדין-וחשבון שפרסמה הוועדה לבחינת יישום דיני המשפחה (ועדת שינבויים).⁸ לוועדה זו, שהוא עמד בראשה⁹ והיה הרוח החיה בה, הקדיש אלישע שינבויים

- 1 נולד בוורשה ביום כ"ד בסיוון התרפ"ב (20.6.1922), ונפטר בירושלים ביום כ"ב בכסלו התשמ"ח (13.12.1987).
- 2 אלישע שינבויים היה חבר בקבוצת לומדי המשנה היומית שבראשה עמד ר' פנחס קהתי, מפרש המשנה הידוע. כך עולה מן ההקדשה המופיעה בסדר נזיקין, כרך ב של פירוש המשניות הללו, שם נאמר על ר' אלישע שינבויים (ושניים אחרים) כי "זכותם צמח ועלה פרי רוחי וחזוני, לדלות מבארות מפרשי המשנה ולהביא לעם משניות מבארות ב'קונטרסים ללימוד המשנה היומית'". על ר' אלישע שינבויים כתלמיד חכם בצעירותו דיבר פרופ' ישראל צבי גילת בערב-העיון האמור.
- 3 את הרישיון להופיע בבית-הדין הרבני טוען רבני קיבל אלישע שינבויים בשנת 1953, לפני שקיבל את הרישיון לעריכת-דין, שאותו קיבל בשנת 1954.
- 4 ראו, למשל, ביד"ם 1/60 וינטר נ' בארי, פ"ד טו 1457 (1961) (סמכות נמשכת) (בתיק זה הופיע מולו ירדו האישי ויריבו בתיקים עו"ד משה הוכמן ז"ל); ע"א 253/65 בריק נ' בריק, פ"ד (1) 589 (1966) (חזקת שיתוף); ע"א 426/65 רינת נ' רינת, פ"ד (2) 21 (1966) (מזונות ילדים); ע"א 328/67 שרפסקי נ' שרפסקי, פ"ד כב(1) 277 (1968) (מזונות אישה).
- 5 אלישע שינבויים מונה ישירות לכהן כשופט בבית-המשפט המחוזי בתל-אביב, בשנת 1969, וכיהן בתפקיד זה שמונה-עשרה שנים, עד לפטירתו בשנת 1987 (במשך כשנה, בשנת 1982, כיהן כשופט זמני בבית-המשפט העליון). אין זה הזמן והמקום להעריך את פועלו כשופט – הן בערכאה ראשונה והן בבית-המשפט העליון (ראו, למשל, את דבריה של השופטת מרים בן-פורת "דברים לזכרו של השופט אלישע שינבויים ז"ל" דיני ישראל טז, ז (התשנ"א-התשנ"ב), וכן את דבריו של בן ציון לנגנטל "השופט אלישע שינבויים ז"ל" דיני ישראל טז, יא (התשנ"א-התשנ"ב)). אולם קשה לא להזכיר את פסק-הדין המפורסם שניתן על-ידיו בבית-המשפט העליון בעניין מזונות הילדים, שבו פסק לגבי "חלוקת" האחריות לתשלומם בין שני ההורים, תוך הבחנה בין מזונות הכרחיים לבין מזונות מדין צדקה, ובתחשב גם בגיל הילדים ובמצבם הכלכלי של ההורים – הלא הוא ע"א 591/81 פורטוגו נ' פורטוגו, פ"ד (לו) 449 (1982). פסק-דין זה, על-פי אתר "נבו", אוזכר וצוטט ב-245 פסקי-דין ו-20 מאמרים. בתקופת פועלו בבית-המשפט העליון הוציא השופט שינבויים מתחת ידו פסקי-דין חשובים נוספים בתחום דיני המשפחה, ביניהם ע"א 210/82 גלבר נ' גלבר, פ"ד לח(2) 14 (1984) (מזונות ילדים לאחר הסכם בין ההורים), וכן ע"א 52/80 שחר נ' פרידמן, פ"ד לח(1) 443 (1984) (בתיק זה הוא נותר ברעת מיעוט, כנגד דעת הרוב שקבעה כי חזקת השיתוף בנכסים חלה גם בין "ירועים בציבור"). ראו גם "מבחר פסקי דין של השופט שינבויים ז"ל" דיני ישראל טז, טז (התשנ"א-התשנ"ב).
- 6 ד"ר יוסי גרין תיאר באופן חי, בערב-העיון האמור, את הצלחתו של השופט שינבויים כמרצה, את פתיחותו לתלמידים ואת האולמות המלאים בסטודנטים ששמעו את הרצאותיו בשקיקה ובעניין.
- 7 ראו אלישע שינבויים "סמכות בתי דין רבניים בענייני נישואין וגירושין בראי הפסיקה" דיני ישראל ד 143 (התשל"ג); אלישע שינבויים "בעיות בדיני מזונות" דיני ישראל ז 221 (התשל"ו); אלישע שינבויים ובני דון יחיא דיני מזונות (הוצאת חוק ומשפט, 1985).
- 8 משרד המשפטים דין וחשבון הוועדה לבחינת יישום דיני המשפחה (1986) (להלן: דוח ועדת שינבויים). צילום של הדוח המקורי פורסם לאחרונה בכתב-העת של המרכז לזכויות הילד והמשפחה במכללת "שערי משפט" (הוד השרון) – משפחה במשפט ב 277 (2008).
- 9 חברי הוועדה היו אלה: השופט אלישע שינבויים, שופט בית-המשפט המחוזי בתל-אביב – יו"ר; השופט אהרן מלמד, שופט בית-המשפט המחוזי בחיפה ונשיא בית-המשפט לנוער; פרופ' נחום רקובר, המשנה ליועץ המשפטי

את שנותיו האחרונות.¹⁰

בכתב המינוי נאמר כי הוועדה "תבחן את דרכי יישומם של דיני המשפחה ותציע דרכים להקלת סבלם של בעלי-הדין".¹¹ הציבור יודע, באופן כללי, כי המלצתה המרכזית של ועדת שינבויים היא ריכוז ענייני המשפחה בערכאה אחת, וכי הקמת בתי-המשפט לענייני משפחה היא היישום של דוח הוועדה. ברם, עיון מדוקדק בדוח ועדת שינבויים יגלה כי פרט להמלצה חשובה זו יש בדוח התייחסות לנושאים נוספים – הן בדין המהותי, הן בסדרי הדין והן בנוגע להקמת מוסדות, כגון גוף ייעוץ, כפי שיפורט להלן.

בהרצאה זו בכוונתי לסקור ולנתח את הנושאים שהוזכרו ונידונו בוועדת שינבויים, את השינויים שחלו בדין עם חקיקת חוק בית-המשפט לענייני משפחה,¹² וכן את התרומה של הקמת מערכת בתי-המשפט לענייני משפחה (והמסגרות הנלוות אליה) לדיני המשפחה בישראל.

אלישע שינבויים שילב כאמור טיעון רבני וערכת-דין, ולאחר-מכן שיפוט עם הוראה אקדמית. כך היו לו נקודות-מבט שונות על הליטיגציה של ענייני המשפחה במשפט הישראלי הדתי והאזרחי. היבטים מגוונים אלה, אשר מסייעים זה לזה ותורמים זה לזה, היו לאחדים בידי.¹³ הביוגרפיה האישית שלי דומה למדי: כעורך-דין הופעתי במשך שלושה עשורים בכתבי-הדין הרבניים ובבתי-המשפט השלום, המחוזיים והעליון, ובמשך כחמש שנים זכיתי להופיע בבתי-המשפט לענייני משפחה; כמו-כן, בתריסר השנים האחרונות אני יושב על מידן ורואה את ההליכים בדיני משפחה מנקודת-מבטו של

למשלה; עו"ד שמואל בוקובסקי, יועץ משפטי של משרד העבודה והרווחה; עו"ד עפרה הלל, שהתמנתה בהמלצת ארגון הנשים ויצ"ו; עו"ד אבנר מנוסביץ ועו"ד אריה קורץ, שהתמנו בהמלצת לשכת עורכי-הדין; ד"ר אריאל רוזנצבי, מרצה בכיר לדיני משפחה ולמשפט ציבורי בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל-אביב; מזכיר הוועדה – עו"ד יחיאל קפלן. ראו דוח ועדת שינבויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 1 (משפחה במשפט ב 295–296). רשימת החברים והתארים תואמת את המצב כפי שהיה בעת מינוי הוועדה על-ידי שר המשפטים משה ניסים ביום כ"ד בכסלו התשמ"ג (10.11.1982).

10 מן המינוי (בנובמבר 1982) – שנחתם על-ידי השר משה ניסים – ועד הגשת הדוח (בדצמבר 1986) לשר אברהם שריר חלפו כארבע שנים. השופט שינבויים חלה לקראת סוף התקופה. ראו את דברי עמיתו השופט יוסף גולדברג "דברים לזכרו של השופט אלישע שינבויים ז"ל" הפרקליט לח 240, 241 (1988): "דו"ח הוועדה נחתם והוגש בחודש אוגוסט 1986, בעיצומה של מחלתו הקשה (הרוצה לדעת מה היה מצבו באותם הימים, יבדוק את חתימתו על אותו דו"ח). יש לקוות שלא ירחק היום ויתקבלו המלצותיה של הוועדה ותחל מלאכת החקיקה הקשורה בהמלצות אלה." המשך הרצאתי הינו הרחבה של תקוות השופט גולדברג, כאמור במשפט האחרון.

11 דוח ועדת שינבויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 1 (משפחה במשפט ב 295). בהמשך נכתב כי "בכתב המינוי נאמר עוד: 'בין היתר מתבקשת הוועדה לבחון את הליכי ההתדיינות במשפטי אישות, סדרי הדין בהם, מידת המעורבות הרצויה של השופט בדין ותפקידו של כל אחד מן הצדדים והגורמים הנוטלים בו חלק. כמו כן תבדוק הוועדה את יחסי הלקוח עם עורך-דינו (הדרכת הלקוח על ידי עוה"ד, שכר הטרחה, האפשרות להיפגש עם הצד השני, גישה חופשית של הצדדים אל בית-המשפט וכיו"ב). מבלי לפגוע בדין האיש, מתבקשת הוועדה לבחון את האפשרות ולהציע הצעות לשנות את ההסדר הקיים בדין המהותי בענייני מזונות ויחסים-מזון בין בני הזוג" (שם).

12 חוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995, ס"ח 393 (להלן: חוק בית-המשפט לענייני משפחה או החוק).

13 השו"ס ר' יחזקאל, פרק לו, פסוקים טז–יז: "וְאָמַתְּ בֵּן אָדָם קַח לָךְ עֵץ אֶחָד וּכְתֹב עָלָיו לַיהוָה וּלְבָנֵי יִשְׂרָאֵל וְכָתְבוּ וְלָקְחוּ עִץ אֶחָד וּכְתוּב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל חָבְרוּ. וְקָרְבוּ אֹתָם אֶחָד אֶל אֶחָד לָךְ לְעֵץ אֶחָד וְהָיָה לְאֶחָדֵים בְּיָדְךָ."

שופט בבית-משפט לערעורים;¹⁴ וכל זאת אני עושה במקביל לכתובה אקדמית¹⁵ ולהוראה באוניברסיטה כבר עשרות שנים.¹⁶

נוסף על ידע אישי – כעורך-דין, כשופט וכאקדמאי – שוחחתי עם שופטים עמיתים מבתי-משפט לענייני משפחה,¹⁷ מבתי-משפט מחוזיים¹⁸ ומבית-המשפט העליון,¹⁹ וקיבלתי גם מהם את התרשמותם לגבי השאלות שאני דן בהן בהרצאתי זו. לא ערכתי מחקר מסודר ומובנה עם שאלון מפורט,²⁰ אך הייתה משמעות לשיחותיי הללו.

אתחיל בנושאים המבניים והדיוניים, ולאחר-מכן אעבור לנושאים המהותיים. בכל נושא שאעלה אשתדל להציג את עמדתה של ועדת שינויים, ולאחר-מכן אבדוק את מידת יישומה בחוק בית-המשפט לענייני משפחה, ואעריך מהו מעמדו של נושא זה כיום על רקע המשפט הישראלי בכלל ודיני המשפחה שבו בפרט. במסגרת הרצאתי זו אבחן אילו מהמלצות הוועדה התקבלו במלואן ואילו שימשו השראה לדין הקיים. נוסף על כך אציע דרכים לשיפור המצב הנוכחי.

14 מוניתי לשופט בית-המשפט המחוזי בירושלים בחודש ספטמבר 2001, ומחודש פברואר 2013 אני מכהן כסגן נשיא. במסגרת תפקידי זה שימשתי דן יחיד בערעורי משפחה (בקשות רשות ערעור וערעורים) (במקרים שבהם ערכאת הערעורים היא דן יחיד; ראו ס' 37(ב)(9) לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984 (להלן: חוק בתי-המשפט), על שיווי ווגלוליו, כולל ס' 37(ב)(6) לחוק בתי-המשפט, כפי שנקבע בס' 10(1) לחוק בית-המשפט לענייני משפחה) וכן חבר – ולעיתים אב בית-דין – בהרכב ערעורי משפחה.

15 כמה ממאמרי יובאו להלן בהקשרים המתאימים.

16 התחלתי ללמד בשנת התשל"ו כעורך-הוראה בדיני משפחה בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים, ובמהלך השנים הייתי אסיסטנט, מרדך ומורה מן החוץ באוניברסיטה זו, שם אני מלמד עד היום (שנים מספר לימדתי במקביל בפקולטה למשפטים ובמרכז המשפט מסחרי באוניברסיטת בר-אילן, ובשנת התשע"ג לימדתי את הקורס בדיני משפחה בשלוחה הירושלמית של מכללת אונו).

17 השופטת ענת אלפסי, בית-המשפט לענייני משפחה, אשדוד; השופטת אילת גולן-תבורי, בית-המשפט לענייני משפחה, ראשון-לציון; השופט מנחם הכהן, בית-המשפט לענייני משפחה, ירושלים; השופט ישעיהו טישלר, בית-המשפט לענייני משפחה, באר-שבע; סגנית הנשיא השופטת נילי מימון, בית-המשפט לענייני משפחה, ירושלים; השופטת רבקה מקיים, בתי-המשפט לענייני משפחה במחוז מרכז (קודם כפר-סבא ועתה פתח-תקוה); השופט ארנון קימלמן, בית-המשפט לענייני משפחה, קרית-שמונה; השופט פאול שטרק, בית-המשפט לענייני משפחה, רמת-גן; השופט נפתלי שילה, בית-המשפט לענייני משפחה, רמת-גן.

18 השופט בן-ציון גרינברגר, בית-המשפט המחוזי, ירושלים (שימש בעבר שופט בית-המשפט לענייני משפחה בירושלים); השופטת יעל וילנר, בית-המשפט המחוזי, חיפה; השופט שאול שוחט, בית-המשפט המחוזי, תל-אביב (שימש בעבר שופט בית-המשפט לענייני משפחה בתל-אביב); השופט ישעיהו שנלר, בית-המשפט המחוזי, תל-אביב.

19 השופט ניל הנדל (שימש בעבר שופט בית-המשפט המחוזי באר-שבע, שדן בענייני משפחה כערכאה ראשונה לפני הקמת בית-המשפט לענייני משפחה, ואשר לאחר הקמתו של זה שימש ערכאת ערעור עליו); השופט אליקים רובינשטיין (שימש בעבר שופט בית-המשפט המחוזי בירושלים, שדן בענייני משפחה לפני הקמת בית-המשפט לענייני משפחה, ולאחר-מכן כיהן כיועץ המשפטי לממשלה, ומתפקיד זה מונה לשופט בית-המשפט העליון); המשנה הנשיא (בדימוס) השופט אליעזר ריבלין (שימש בעבר שופט בית-המשפט המחוזי באר-שבע, שדן בענייני משפחה כערכאה ראשונה לפני הקמת בית-המשפט לענייני משפחה).

לא למותר לציין כי כל האחריות הינה עליי. לא פירטתי את תשובותיהם ועמדותיהם של כל אחד מן השופטים שעיימם שוחחתי, שכן עיבוד הדברים והצגתם הינם פרי הבנתי ומחשבותיי. הנמען היחיד לביקורת על דבריי הוא הניצב לפניכם, ואין לגלגלה למאן דהוא אחר.

20 רצוי שהגופים האקדמיים הרבים באוניברסיטות ובמכללות יראו נושא זה כחשוב דיו, ויערכו מחקר מקיף – הן בין השופטים והן בין ה"משתמשים" – ביחס לתפקודו של בית-המשפט לענייני משפחה בכלל, ותוך השוואתו לכתיהדין הרבניים בפרט. למחקר דומה, בהיבטים אחרים, ראו את ספרה של ד"ר דפנה הקר הורות במשפט: מאחורי הקלעים של עיצוב הסדר המשפטי וראייה בגירושים (הוצאת הקיבוץ המאוחד, סדרת מגריים, 2008).

א. הערכאה המוסמכת

אחת הבעיות המרכזיות של דיני המשפחה בשנות השמונים של המאה העשרים הייתה הפיצול בסמכויות בין בתי־הדין הרבניים, מצד אחד, לבין בתי־המשפט האזרחיים, מצד אחר. אך המצב בתוך מערכת בתי־המשפט האזרחיים היה בעייתי לא פחות.²¹ ועדת שינויים ביקשה בהמלצותיה לרכז את כל הנושאים הללו "בערכאה אחת – בית־המשפט המחוזי. הסמכויות יופעלו באמצעות מדור מיוחד שיוקם בכל בית־משפט מחוזי".²² בחירתה של הוועדה בערכאה זו נובעת לא רק מן הרצון להפקיד את הדברים בידי ערכאה שכבר מנוסה בתחום וזוכה בכבוד מצד המתדיינים,²³ אלא גם מהצדקה עניינית הנוגעת בהתאמתו של בית־המשפט המחוזי למשימות המפורטות בדוח. כפי שמוסבר שם:

"גם הצורך בערכאה סמכותית, בעניינים שמעורבים בהם רגשות מנוגדים, היוצרים עוצמת התנגדות להחלטות שאינן נראות בעיני צד כלשהו, והאפשרות ליהנות מעוזרים ואמצעים שקל יותר להשיגם בערכאה גבוהה יותר, היוקרה הסמכות וההשפעה מחייבים מסקנה זו. אם נצרף לכך את המורכבות המיוחדת שבדיונים בענייני המשפחה, שתגבר אם תאומץ המלצתנו בנוגע לסמכויות בית־המשפט הדין בענייני משפחה, נמצא כי מן הראוי שריכוז הסמכויות יהיה בבית־המשפט המחוזי."²⁴

21 עמדתי על כך סמוך לאחר כינונם של בתי־המשפט לענייני משפחה, כאשר תיארתי את המצב שקדם להקמתם באמצעות הסיפור הבא (משה דרורי "בית המשפט לענייני משפחה" הלשכה 35, 12 (1997)):
 "בין יעקב ללאה פרץ סכסוך. פנתה לאה לעורך וזה יעץ לה לתבוע את בעלה בתביעת מזונות בבית משפט מחוזי, וכך נפתח התיק הראשון (מ.א.). שנידון בפני השופט הראשון; לאה אף תבעה בהמלצת פתיחה פס"ד שיצהיר כי העסק שמנהל בעלה – יעקב – הוא נכס משותף, וכך נפתח התיק השני (פ.פ.). שנדון בפני שופט ושני בבית המשפט המחוזי; לאחר שיעקב לקח את הילדים, שמעון ודינה, לטיול לאילת ללא הסכמתה, פנתה האישה לבית משפט מחוזי בתביעה להחזקת ילדים (מ.א.). שנידונה בפני השופט השלישי; אירוע אלים בין בני הזוג הביא לפתיחת התיק הרביעי, שבו ביקשה האישה צו הגנה על פי החוק למניעת אלימות במשפחה, התשנ"א-1991, שנדון בבית משפט (המרצה) בפני השופט הרביעי; כאשר נוכחה לאה כי המצב בבית ללא נשוא, פנתה לבית משפט השלום (ת.א.). בתביעה לפירוק שיתוף דירת בני הזוג, הרשומה בלשכת רישום המקרקעין, וכך זכה השופט החמישי לטפל בעניינם של בני הזוג; כאשר בא הבן הבכור ראובן לחופשה משירות החובה שלו בצה"ל ונכח כי אביו יעקב הפסיק לתת לו את דמי הכיס, פנה הילד לבית המשפט המחוזי בתביעת מזונות (מ.א.), שהתבררה בפני השופט השישי. לא הוכרנו את הרשם שדן בעיקולים ובעיכוב יציאה מן הארץ, והשופט השביעי של בימ"ש מחוזי שבפניו הערעור על החלטות הרשם, ואת ראש ההוצל"פ שהוציא פקודות מאסר נגד יעקב, כי לא שילם המזונות במועד, ואת השופט השמיני של בימ"ש המחוזי, שדן בערעור על החלטת ראש ההוצל"פ. כל זאת במערכת בתי המשפט האזרחיים. חפצה האישה בגט, והיכן תקבלו אם לא בבית הדין הרבני?! שם ידון עניינה בפני בי"ד רבני אוזרי, בית דין רבני גדול (ואח"כ אולי אפילו בפני בי"ד מיוחד – הרכב עגונות) ומשם הדרך לבג"צ. האם נגזר בגורלם של הזוגות המתגרשים לפרוש את יריעת המאבק בפני שמונה שופטים שונים? האם העדים יעידו כמה פעמים על אותו נושא בפני שופט א, שופט ב ושופט ג, ועורך דין חרוץ ימצא שינויים וברלי שינויים בין גרסה לגרסה, כדי להאריך בחקירה הנגרית, ולשכנע את השופט ד כי העד אינו דובר אמת?!"

22 דוח ועדת שינויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 21, ס' 1 (משפחה במשפט ב 317).

23 "בית המשפט המחוזי הוא היום הערכאה העיקרית בין הערכאות האזרחיות העוסקות בענייני משפחה וקטנים, ומן הראוי שימשיך להיות הצייר העיקרי של המערכת. זאת, כדי לאפשר העמדת כוח שיפוטי מנוסה לטיפול בתחום זה וכדי ליצור יחס של כבוד לדין מצד בעלי הדין." שם.

24 שם.

הוועדה המליצה כי הסמכויות שיוענקו לבית-המשפט המחוזי יילקחו גם מבג"ץ, אשר עסק אז במשמורת קטינים, במסגרת "הביאס קורפוס", במקרים של חטיפות ילדים.²⁵ כן המליצה ועדת שינבויים כי גם הנושאים הפליליים הקשורים לענייני משפחה (פרט לפשעים חמורים) ייכללו באותה ערכאה.²⁶

בהיבט המבני הפנימי הציעה ועדת שינבויים כי באותו מדור לענייני משפחה של בית-המשפט המחוזי תונהג חלוקת עבודה בין השופטים לפי התמחויותיהם המיוחדות: דיני משפחה כלליים (מזונות, מדור, רכוש, כספים); עניינים אזרחיים של נוער (כשירות, אפטרופסות, החזקת ילדים, משמורת ואימוץ); עניינים פליליים (מבוגרים ונוער).²⁷ בהקשר זה הוצע בהמלצות הוועדה כדלקמן:

"תביעות שונות הנוגעות למשפחה אחת צריכות להיות מתועלות לרצף אחד של התדיינות, וראוי שיידונו בפני שופט אחד ולא יפוזרו בין שופטים שונים, גם אם הם נמנים על המדור לענייני משפחה. השילוב בין הגורם השיפוטי לטיפולי והרחבת מעורבותו של השופט בהליך מחייבים רצף של טיפול."²⁸

לנוכח דברים אלה ארון עתה בכמה נושאי-משנה הקשורים לערכאה זו, כפי שהם באים לידי ביטוי בחוק בית-משפט לענייני משפחה, בתקנות ובפרקטיקה, ואשלב בכך את עמדויותי ואת הערכתי ביחס למימושן של המלצות הוועדה ולמצב המשפטי דהיום.

ב. בית-המשפט לענייני משפחה

המחוקק קיבל את המלצתה של ועדת שינבויים בדבר ריכוז ענייני המשפחה בערכאה אחת. ברם, לא היה זה כמחלקה בבית-המשפט המחוזי, כפי שהציעה הוועדה,²⁹ אלא בבית-משפט לענייני משפחה, שהוא מחלקה בבית-משפט השלום,³⁰ וזאת בעצה אחת של שר המשפטים ונשיא בית-המשפט העליון.³¹

25 שם, בעמ' 21–22, ס' 2 (משפחה במשפט ב 318).

26 שם, בעמ' 22, ס' 3 (משפחה במשפט ב 318–319).

27 שם, בעמ' 22, ס' 4 (משפחה במשפט ב 319).

28 שם, בעמ' 23, ס' 4 (משפחה במשפט ב 319). לצורך כך, נאמר בדוח, "מן הראוי לדאוג לכך, שהשופטים אשר יועסקו במדור זה יעברו הכשרה והשתלמויות מיוחדות כדיני משפחה ובנושאים הטיפוליים. יש ליוזם מפגשים של השופטים עם הגורמים המטפלים כדי ליצור הבנה ותיאום מירבי בין מרכיבי המערכת כולה." שם, בעמ' 23, ס' 5 (משפחה במשפט ב 320).

29 ראו לעיל ליר ה"ש 22–28.

30 המבוא להצעת חוק לתיקון דיני המשפחה (ריכוז סמכויות השיפוט), התשנ"ה-1994, ה"ח 152 (להלן: הצעת החוק). מתחיל במילים אלה: "הצעת חוק זו יסודה בהמלצת הוועדה לבחינת יישום דיני המשפחה, שבראשה עמד שופט בית המשפט המחוזי בתל אביב אלישע שינבויים ז"ל, בענין ריכוז סמכויות בתי המשפט בענייני משפחה. לדעת הוועדה 'ריכוז סמכויות ייעל את המערכת, ימנע כפילויות בדיון ובהכרעות שיפוטיות, יאפשר פתרון שיטתי ומגובש יותר, יקצר את ההתדיינות וכפועל יוצא יביא לפתרונות טובים יותר' (דו"ח הוועדה עמ' 13–27)". "לאחר סקירת המצב הקיים של פיצול הסמכויות בין בית-המשפט המחוזי לבין בית-משפט השלום, נאמר שם: "מוצע לרכז את רוב סמכויות השיפוט בענייני משפחה, וכן בנושאים הקרובים להם בבית משפט השלום."

31 ראו את דבריו של שר המשפטים דאז, פרופ' דוד ליבאי, כאשר הציג לפני הכנסת, בקריאה הראשונה, את הצעת

בחירה זו נבעה מרצון לעצב את מערכת בתי-המשפט האזרחיים באופן שבו הערכאה המרכזית תהיה בית-משפט השלום,³² ואילו בית-המשפט המחוזי יהיה בעיקרו ערכאת ערעור, וידון כערכאה מבררת רק במקרים חמורים וקיצוניים. בית-המשפט העליון, לפי המבנה האמור, ישמש בית-משפט לעניינים חוקתיים, וידון בערעורים במקרים חריגים כערכאה שלישית.³³

מהן המשמעויות של הקמת בית-המשפט לענייני משפחה כחלק מבית-משפט השלום? ניתן להצביע על המאפיינים והתוצאות הבאות של הבחירה האמורה:

א. המתדיינים רואים בבית-המשפט לענייני משפחה ערכאה ראשונה, כמו בית-משפט השלום, שהוא הערכאה המבררת ברוב התביעות האזרחיות (עד 2.5 מיליון ש"ח). לנוחיות המתדיינים יש פרישה רחבה של בתי-משפט לענייני משפחה בכל הארץ, מקרית-שמונה בצפון ועד אשדוד, אשקלון, באר-שבע ואף אילת בדרום. זאת, לעומת בתי-המשפט המחוזיים, הקיימים רק בשש הערים המרכזיות בארץ. מבחינת ציבור המשתמשים אין צורך בפיצול, וגם כאשר היקף הנכסים עולה על 2.5 מיליון ש"ח, הסמכות תיותר בידי של בית-המשפט לענייני משפחה.

ב. השופטים הבוחרים את התפקיד – ויש שיאמרו את השליחות – של שופטים בבית-המשפט לענייני משפחה יודעים כי הם מתחילים מלמטה, וכי ה"קידום" הוא

החוק האמורה: "ועדת שינויים המליצה כי סמכויות השיפוט בענייני משפחה ירוכזו בבית המשפט המחוזי. בחנו את ההצעה הזאת באופן רציני, אך בעצה אחת עם כבוד נשיא בית המשפט העליון החלטנו, כי מן הראוי שרוב סמכויות השיפוט בענייני משפחה, אלה שכיחים מרוכזות בבתי המשפט האזרחיים, להבדיל מבתי הדין הרבניים, ירוכזו בבתי משפט השלום, וזאת על מנת להקל את הגישה של המתדיינים למספר רב יותר של בתי משפט הקרובים אליהם, וידונו בהם שופטים שיתמחו ביני משפחה. ובתי משפט השלום – לא כל בתי משפט השלום, אלא אלה שיאשרו לכך על ידי שר המשפטים ונשיא בית המשפט העליון." דברי הכנסת מיום י' בסבת התשנ"ה (13.12.1994). ראו גם את עמדתה של חברת-הכנסת ענת מאור, המבקשת כי המלצתה של ועדת שינויים לענייני בית-המשפט המחוזי היא שתתקבל בחקיקה, באומרה: "לא השתכנעתי שיש הצדקה להעביר זאת לבתי המשפט בדרגה נמוכה יותר. הנושא הגיאוגרפי, עם כל חשיבותו, לא יכול למנוע נזקים, ומוטב לנסוע שעות, ולחלק מאתנו זה פחות משעות, ולהיות בטוחים שהדיון הוא אכן בסמכות הראויה לכך" (שם). שר המשפטים השיב בנקודה זו: "בית משפט השלום הולך והופך ערכאה ראשונה מרכזית של המדינה, בעוד קודם לכן היו עניינים בערכאה ראשונה שנדונו בבית משפט השלום ואחרים בבית המשפט המחוזי. אבל המגמה היא להפוך את בית משפט השלום לערכאה ראשונה מרכזית. בית המשפט המחוזי ידון בדברים חמורים וכבדי משקל יותר ויהיה בעיקרו בית משפט לערעורים. מעל כולם, בית המשפט העליון" (שם). ובהמשך, בהקשר אחר, הוסיף שר המשפטים ואמר: "וכאן נוצר לראשונה מצב, שאם העניינים יהיו בבתי משפט השלום, באופן טבעי יוכלו הצדדים לערער בפני בתי המשפט המחוזיים, ושם למצוא ולפגוש, אגב, אותם שופטים שכבר כל כך התמחו בענייני המזונות או בענייני המשפחה, כך שהם ימשיכו לטפל בעניינים האלה בדרג הערעור וגם להנחות את בתי משפט השלום וגם לתת תשובה שם" (שם). ראוי לציין כי בהצבעה בקריאה הראשונה התקבלה ההצעה להעביר את החוק לוועדת החוקה, חוק ומשפט פה אחד, ללא נמנעים או מתנגדים.

32 בהקשר זה אזכיר כי בדברי המבוא להצעת החוק מוזכר כי "תחילתה של מגמה זו והתוותה בסעיף 51(א) (א3) לחוק בתי המשפט (נוסח משולב) (תיקון מס' 16), התשנ"ב-1992, שבו נקבע כי בית משפט השלום ידון בתביעות למזונות, וזאת כמועד שיקבע בצו שר המשפטים". צו זה לא ניתן, שכן הוחלט להקים את בית-המשפט לענייני משפחה, אך יש בדברים אלה כדי להעיד על אותה מגמה של ריכוז ההתדיינות של הערכאה הראשונה בבית-משפט השלום. עניין זה הוזכר גם בדבריו של שר המשפטים ליבאי בכנסת – ראו בהערה הקודמת.

33 רוח הדברים היא של "הוועדה לבדיקת מבנה בתי המשפט הרגילים בישראל", בראשותו של השופט תאודור אור, משנת 1997. על רעיון זה חזר שר המשפטים ליבאי בדיון בכנסת, כמוזכר בה"ש 31 לעיל.

לבית-המשפט המחוזי, הנהנה מסמכויות רחבות יותר ומעיסוקים מגוונים יותר.³⁴ ג. מבחינת ציבור המתדיינים, לשופטים בבית-המשפט לענייני משפחה יש ידע וניסיון מקצועי בתחום המשפחה.³⁵ אך לא אחת מדובר בשופטים צעירים, בתחילת דרכם, ודבר זה עלול לפגוע – לפחות בשלבים הראשונים של תפקידם כשופטים – בסמכותיות שהם נדרשים להפגין כשופטים בבית-משפט לענייני משפחה כלפי מתדיינים לא-קלים, הנמצאים בסיטואציה רגשית ונפשית מיוחדת ובמתח רב.³⁶ ד. ערעור על פסק-דין של בית-משפט לענייני משפחה מוגש לבית-המשפט המחוזי. תחילה היו רוב-רובם של הערעורים נידונים לפני דן יחיד, ועתה הם נידונים לפני הרכב³⁷ (למעט בקשות רשות ערעור, הנידונות לפני דן יחיד).³⁸ ה. בית-המשפט המחוזי הדן בערעור הוא בית-המשפט המחוזי של אותו מחוז שבו נמצא בית-המשפט לענייני משפחה שהוציא מתחת ידו את פסק-הדין או ההחלטה שבגינם הוגש הערעור. לפני כעשור הועלתה הצעת חוק פרטית שלפיה יוקם בית-משפט מחוזי מרכזי לשמיעת כל הערעורים על ענייני משפחה, לשם יצירת אחידות בהלכה.³⁹ אך עמדתן של לשכת עורכי-הדין ושל הנהלת בתי-המשפט הייתה שיש לאפשר לכל

34 מאז הוקמו בתי-המשפט לענייני משפחה אכן מונו כמה שופטים שהחלו את כהונתם בבתי-משפט אלה לבתי- המשפט המחוזיים: השופטת חנה בן-עמי והשופט בן-ציון גרינברגר – בירושלים; השופטת יהודית שטופמן והשופטים שאול שוחט ויהושע גייפמן – בתל-אביב; השופטת צילה צפת – בבאר-שבע ולאחר-מכן בתל-אביב; השופטת ורדה פלאוט – במחוז מרכז; השופטת צילה קינן והשופט סארי ג'יוסי – בחיפה. טרם מונה לבית-המשפט העליון שופט שתפקידו השיפוטי הראשון היה בבית-המשפט לענייני משפחה, אך יש להניח שהדבר יקרה בעתיד. בהקשר זה אציין כי לבית-המשפט העליון הגיעו שני שופטים שהתחילו את תפקידם השיפוטי כשופטי תעבורה – המשנה לנשיא אליעזר ריבלין והשופט אליעזר גולדברג. שופטים אחרים ראו כייעוד את תפקידם בבית-המשפט לענייני משפחה, והמשיכו בו עד יציאתם לפנסיה בתחושת סיפוק מפועלם זה.

35 ראו ס' 2 (ג) לחוק בית-המשפט לענייני משפחה, הקובע כי "כשיר להתמנות לשופט בית משפט לענייני משפחה מי שהינו בעל ידע ונסיון מקצועי בתחום זה". אין דרישה דומה ביחס לערכאת הערעור. ראו על כך גם את הצעת החוק המוזכרת בה"ש 39 להלן, ואת הדיונים שהתנהלו סביבה, בעניין כשירותם של שופטי בית-המשפט המחוזי בשבתם כערכאת ערעור על בית-משפט לענייני משפחה.

36 השוו לקטע המצוטט בה"ש 23 לעיל מתוך ההמלצה בדוח ועדת שינויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 21 (משפחה במשפט ב 317).

37 על גלגולי החוק בעניין זה ראו את דבריו של השופט אליקים רובינשטיין (שעימו הסכימו השופטים אשר גרוניס ויורם דנציגר) בפס' ה לפסק-דינו בתיק בע"מ 2816/09 פלוני נ' פלוני (פורסם בנבו, 15.10.2009). כיום החוק ברור, והסמכות נתונה רק להרכב, כפי שנקבע בפסק-הדין האמור, וכאמור בס' 37(9)(ב) לחוק בתי-המשפט.

38 ראו ס' 37(ב)(11) ו-37(ג) לחוק בתי-המשפט.

39 הצעת חוק בית המשפט לענייני משפחה (תיקון – בית המשפט לערעורי משפחה), התשס"ה-2004, 3033/ב. עוד מוצע בהצעת החוק כי ימונו נשיא ארצי וסגן נשיא ארצי לענייני משפחה, וכן כי לתפקיד שופט בבית-המשפט לערעורי משפחה ימונה רק מי שכהן במשך חמש שנים לפחות כשופט בבית-משפט לענייני משפחה או מי שעסק במשך שבע שנים לפחות כעורך-דין המתמחה בדיני משפחה. על סוגיה זו, וכן על הצעת החוק האמורה, ראו במאמרו של השופט שאול שוחט "בית המשפט לענייני משפחה – האמנם בית?" משפחה במשפט ב 375, 384 וה"ש 23 (2008). הצעת החוק זכתה בגיבוי הממשלה והועברה לוועדת החוקה, חוק ומשפט, לשם הכנה לקריאה ראשונה, ברוב מכריע של 19 חברי-כנסת מול מתנגד אחד ונמנע אחד (דברי הכנסת מיום ה' באדר ב התשס"ה (16.3.2005)). בשלב הבא התקיים במליאה דיון נוסף בהצעה, וברוב של 20 חברי-כנסת ונמנע אחד הוחלט להעבירה לוועדת החוקה, חוק ומשפט כהצעת חוק בית המשפט לענייני משפחה (תיקון מס' 6) (בית המשפט לערעורי משפחה), התשס"ה-2005 (דברי הכנסת מיום ה' בתמוז התשס"ה (12.7.2005)).

תושבי הפריפריה גישה נוחה לא רק לבית-משפט לענייני משפחה, אלא גם לערכאות הערעור, ועל-כן הצעת החוק בעניין זה לא התקדמה בשלבי החקיקה – לא בכנסת השש-עשרה ולא בכנסות שלאחריה.

1. יש לזכור כי המשמעות המספרית של הקמת בית-המשפט לענייני משפחה כחלק מבית-משפט השלום היא הצפה של מאות רבות של ערעורים לשנה⁴⁰ בכל בית-משפט מחוזי.⁴¹ אילו הופקדו הסמכויות בענייני משפחה בידי בית-המשפט המחוזי (כפי שהציעה ועדת שינבוים⁴²), וערעורים אלה היו מגיעים לבית-המשפט העליון, כי-אז הייתה ערכאה עליונה זו "מתמוטטת" מעומס של אלפי תיקים נוספים בשנה.

2. מצד אחר, בהעדר ערעור ישיר לבית-המשפט העליון, ובהינתן הצמצום הרב של ערעורים מבית-המשפט המחוזי – בשבתו כבית-משפט לערעורים – אל בית-המשפט העליון,⁴³ יש חשש שנושאים חשובים בתחום דיני המשפחה לא יגיעו כלל לבית-המשפט העליון.⁴⁴ כך, למשל, עד היום טרם דן בית-המשפט העליון לעומק בתופעה החדשה – שאדון בה בנפרד להלן – של תביעת נזיקין נגד בן-זוג שמסרב לקבל או לתת גט אף שבית-הדין הרבני הורה לו לעשות כן.⁴⁵ יש מקום להרהר בשאלה זו: אילו הוקם בית-המשפט לענייני משפחה בשנות החמישים או השישים

40 אין זה המקום לדיונים סטטיסטיים. אציין רק כי בבית-המשפט המחוזי בירושלים נידונו בשנים האחרונות כ-200 תיקים של ערעורי משפחה בשנה – רובם (כ-120) ערעורים וחלקם (כ-80) בקשות רשות ערעור.

41 השופט שוחט טוען כי אחת הבעיות בהכפפת בתי-המשפט לענייני משפחה לבתי-המשפט המחוזיים היא ש"רוב שופטי בתי המשפט המחוזיים היושבים בערעורי משפחה לא היו שופטים בבתי המשפט לענייני משפחה" (שוחט, לעיל ה"ש 39, בעמ' 380). אולם בעיה זו אינה חריפה כיום כפי שהייתה בימים שבהם נכתבו הדברים, דהיינו, לפני חמש שנים. בחלק מבתי-המשפט המחוזיים הרכב הערעורים מנוסה, וכולל שופטים שכיחנו בעבר בבתי-המשפט לענייני משפחה או עבדו כעורכי-דין באותו תחום. בחלק אחר של בתי-המשפט המחוזיים הדבר טעון עדיין שיפור.

42 ראו לעיל ליד ה"ש 22–28.

43 בעניין זה מצוטטת לרוב הלכת חניון חיפה (ר"ע 103/83 חניון חיפה בע"מ נ' מצת אור (הדר חיפה) בע"מ, פ"ד לון(3) 123 (1982) מפי ממלא-מקום הנשיא מאיר שמגר. ראוי לציין כי במסגרת ניתוח של פסיקת בית-המשפט העליון נאמר כי "בדיקה מספרית טהורה [מראה] כי פסק-הדין המאוחר ביותר בבית-המשפט העליון לכל תולדותיו הוא ר"ע חניון חיפה". ראו יורם שחר, מירון גרוס וחנן גולדשמידט "מאה התקדימים המובילים בפסיקת בית-המשפט העליון – ניתוח כמותי" משפט וממשל ז 243, 253 (2004).

44 ראו בעניין זה את דבריו של השופט שוחט במאמרו לעיל ה"ש 39, בעמ' 380, וכן את דבריה של השופטת דליה דורנר, אשר הביעה תמיחה על מיעוט בקשות הערעור לבית-המשפט העליון, ותהתה "אם מיעוט הערעורים משמעו כי פסקי הדין של בתי המשפט המחוזיים הם כה מוצלחים עד כי כמעט שאיש אינו מערער עליהם". השופטת הביעה תקווה כי "בשנים הבאות תהיה פנייה רבה יותר לבית המשפט העליון על מנת שזה יקבע הלכות מחייבות סדרות בתחום". דבריה הובאו בתוך מיכל בן שבת, בנימין שמואל, רונה שו, איילת בלכר-פריגת ורונה קפלן "שולחן (משפחתי) גוגל – עשור לבית המשפט לענייני משפחה: חזון ומציאות" משפחה במשפט כ 1, 8 (2008).

45 הנושא הגיע פעם אחת לבית-המשפט העליון, במסגרת בקשת רשות ערעור משפחה שנידונה לפני השופט ניל הנדל. השופט הנדל הרגיש כי מדובר בנושא עקרוני המעלה שאלות כבודת-משקל, אך מאחר שבית-המשפט המחוזי לא ערך דיון מקיף ומפורט בסוגיות הרלוונטיות, אין זה ראוי שבית-המשפט העליון ייזקק לכך בפעם הראשונה, ו"יש לבחור בתיק המתאים לביורור הסוגיה העקרונית". בע"מ 2374/11 פלוני נ' פלונית, פס" 6 (פורסם בנבו, 15.2.2011). ביחס למקרים שבהם לא הורה בית-הדין הרבני על חיוב בגט ראו את החלטת בית-המשפט לענייני משפחה בתל-אביב (מפי השופטת טובה סיון) בתמ"ש (משפחה ת"א) 24782/98 נ.ש. נ' ג.י. (פורסם בנבו, 14.12.2008).

של המאה העשרים, האם דוקטרינת שיתוף הנכסים הייתה בכלל חלק מ"המשפט המקובל נוסח ישראל"?⁴⁶ כיצד היא הייתה מתפתחת כאשר כל בית-משפט מחוזי היה דן בענייני רכוש לפי שיקול-דעתו, בהעדר סמכותיות של בית-המשפט העליון, שיקבע ויעצב את ההלכה הזו, אשר חלה כיום לא רק על ענייני רכוש ממש, אלא גם על פנסיות ונכסי עתודה כלכליים, וזאת בהתאם לחקיקה חדשה⁴⁷ שנולדה על רקע הפסיקה⁴⁸ ואשר שורשה גם בספרות המשפטית?⁴⁹

ג. היקף הסמכויות

המטרה המרכזית של המלצות ועדת שינבויים הייתה ריכוז הסמכויות בענייני משפחה, שהיו מפוזרות בכתב-המשפט האזרחיים, בערכאה אחת.⁵⁰ בהצעת החוק הוגדרו "ענייני משפחה" באמצעות רשימה של שמונה פריטים.⁵¹ בחוק עצמו מדובר ברשימה ארוכה יותר, אשר במהלך השנים הלכה והתעבתה בעקבות חוקים חדשים שנחקקו למן 1995, היא שנת חקיקתו של חוק בית-המשפט לענייני משפחה. וכך הוא, כיום, הנוסח המעודכן של סעיף 1 לחוק:⁵²

"1. בחוק זה, 'ענייני משפחה' – אחת מאלה:

- (1) תובענה בענייני המעמד האישי, כמשמעותם בדברי המלך במועצה על ארץ-ישראל, 1922–1947, למעט הנהלת נכסי אנשים נעדרים;
- (2) תובענה אזרחית בין אדם או עזבונו לבין בן משפחתו, או עזבונו, שעילתה סכסוך בתוך המשפחה, יהא נושאה או שוויה אשר יהא;
לענין פסקה זו –

-
- מונח שנקטו המשנה לנשיא אהרן ברק והנשיא מאיר שמגר בבג"ץ 1000/92 בבלי נ' בית הדין הרבני הגרול, פ"ד מח(2) 221 (1994).
- 47 ראו חוק יחסי ממון בין בני זוג (תיקון מס' 4), התשס"ט-2008, ס"ח 18 (להלן: תיקון מס' 4 לחוק יחסי ממון בין בני-זוג).
- 48 שחר ליפשיץ "יחסי משפחה וממון: אתגרים ומשימות בעקבות תיקון מס' 4 לחוק יחסי ממון" חוקים א 227 (2009).
- 49 ראו את ניתוחו של פרופ' אריאל רוזן-צבי (ז"ל) בספרו דיני המשפחה בישראל – בין קודש לחול (אוניברסיטת תל-אביב, התש"ן), בשער השלישי, בפרק השביעי, שכותרתו "עקרונות נכסי העתודה הכלכלית של המשפחה" (שם, בעמ' 475–500).
- 50 ראו לעיל פרק א.
- 51 וזו לשון ס' 1 להצעת החוק:
"בחוק זה – 'ענייני משפחה' – אחת מאלה:
(1) תביעה אזרחית שהגיש אדם נגד בן זוגו, יהיה שוויו של נושא התביעה אשר יהיה; (2) תביעה למוזנות; (3) בקשה להיתר נישואין לפי חוק גיל הנישואין, התש"י-1950; (4) תביעות בענייני המצב האישי לפי דברי המלך במועצה על א"י, 1922–1947; (5) תביעה לפי חוק יחסי ממון בין בני זוג, התשל"ג-1973; (6) תביעה למשמורת קטינים לפי הפרק השני לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, התשכ"ב-1962; (7) בקשה למתן צו הגנה כמשמעותו בחוק למניעת אלימות במשפחה, התשנ"א-1991; (8) התרת נישואין לפי חוק שיפוט בענייני התרת נישואין (מקרים מיוחדים), התשכ"ט-1969."
52 הנוסח המפורט להלן כולל לא רק את הנוסח המקורי, אלא גם את תיקוניו בשנים אלה: התשנ"ו, התשנ"ח, התשס"א, התשס"ב, התשס"ד, התשס"ט, התש"ע והתשע"א.

'בן משפחתו' –

- (א) בן זוגו, לרבות הידועה בציבור כאישתו, בן זוגו לשעבר, בן זוגו שנישואיו עמו פקעו ובלבד שנושא התובענה נובע מהקשר שהיה ביניהם בתקופה שבה היו בני זוג;
- (ב) ילדו, לרבות ילדו של בן זוגו;
- (ג) הוריו, הורי בן זוגו או בני זוגם;
- (ד) נכדו;
- (ה) הורי הוריו;
- (ו) אחיו ואחיותיו, שלו או של בן זוגו;
- 'הורה' – לרבות הורה מאמץ או אפוטרופוס;
- (3) תובענה למזונות או למדור;
- (4) תובענה לאבהות או לאמהות;
- (5) תובענה בענין החזרתו של קטין חטוף, לרבות תובענה לפי חוק אמנת האג (החזרת ילדים חטופים), תשנ"א–1991;
- (6) תובענה לפי חוקים אלה:
- (א) חוק גיל הנישואין, תש"י–1950;
- (ב) חוק השמות, תשט"ו–1956;
- (ג) חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות, תשכ"ב–1962, ובכללה זכויות משמורת, חינוך, ביקור, הבטחת קשר בין קטין להורו או יציאת קטין מן הארץ;
- (ד) חוק קביעת גיל, תשכ"ד–1963;
- (ה) חוק הירושה, תשכ"ה–1965, לרבות תובענה שעילתה סכסוך בקשר לירושה, יהיו הצדדים אשר יהיו;
- (ו) חוק שיפוט בעניני התרת נישואין (מקרים מיוחדים), תשכ"ט–1969;
- (ז) חוק יחסי ממון בין בני זוג, תשל"ג–1973;
- (ח) חוק אימוץ ילדים, תשמ"א–1981;
- (ט) חוק למניעת אלימות במשפחה, תשנ"א–1991;
- (י) חוק הסכמים לנשיאת עוברים (אישור ההסכם ומעמד היילוד), תשנ"ו–1996;
- (7) הליך לפי סעיף 20 לחוק להגנה על עדים, התשס"ט–2008;
- (8) הליך לפי סעיף 36 לחוק תרומת ביציות, התש"ע–2010.

עיון בחוק – לעומת הצעת החוק – מעיד על הרחבת סמכויותיו של בית-המשפט לענייני משפחה הן בתחום האזרחי והן בתחום המשפחתי.

ד. הרחבת סמכות – חוקים חדשים

מעבר להרחבת הסמכויות שנעשתה עם השנים במסגרת חוק בית-המשפט לענייני משפחה, כאשר נחקקו חוקים חדשים הקשורים לדיני משפחה לאחר חקיקתו של חוק זה – כגון חוק הסכמים לנשיאת עוברים⁵³ וחוק תרומת ביציות⁵⁴ – הסמכות לדון בחקיקה חדשה זו הוענקה לבית-המשפט לענייני משפחה.⁵⁵ בכך מוגשמים רעיונותיה של ועדת שינבויים, מעבר להמלצותיה הפורמליות. לאחר שהתקבל העיקרון שערכאה אחת תעסוק בכל ענייני המשפחה, ערכאה זו היא שנבחרה על-ידי המחוקק לעסוק גם בנושאים החדשים⁵⁶ שנחקקו לאחר 1995 (מועד חקיקתו של חוק בית-המשפט לענייני משפחה).

1. התרת נישואי-תערובת

נושא נוסף שזכה בהסדרה מחודשת – נישואי-תערובת – נתן אף הוא מעמד חשוב לבית-המשפט לענייני משפחה. בעוד שהחוק משנת התשכ"ט⁵⁷ העניק למי שעומד בראש הפירמידה השיפוטית, קרי נשיא בית-המשפט העליון, את הסמכות לקבוע מי תהיה הערכאה המוסמכת לדון בהתרת נישואים של בני-זוג המשתייכים לשתי עדות דתיות מוכרות שונות, התיקון משנת 2005 "הוריד" סמכות זו, והעניק אותה לסגן נשיא בית-משפט לענייני משפחה.⁵⁸ ראוי לציין כי בחוק המתוקן נקבע, ככלל, כי "ענייני התרת נישואין שאינם בשיפוטו הייחודי של בית דין דתי יהיו בשיפוטו של בית משפט לענייני משפחה... אלא אם כן על פי הוראות חוק זה נתונה סמכות השיפוט לבית דין דתי".⁵⁹ אף שנושא זה של התרת נישואי-תערובת לא נכלל במסגרת דוח ועדת שינבויים, ראיתי לנכון להזכירו כאן, שכן בתיקון זה מובעת למעשה הערכה של המחוקק, אשר לאחר שבע שנות פעילות של בית-המשפט לענייני משפחה החליט להעביר אליו ישירות סמכות כה חשובה ובהיקף משמעותי כל-כך.⁶⁰ מדובר לא רק בהורדת נטל מבית-המשפט העליון ומנשיאו,⁶¹ אלא גם במסירת תחום חדש לבית-המשפט לענייני משפחה, הכולל

53 חוק הסכמים לנשיאת עוברים (אישור הסכם ומעמד היילוד), התשנ"ו-1996, ס"ח 176.

54 חוק תרומת ביציות, התש"ע-2010, ס"ח 520.

55 ראו ס' 61(י) ו-81(א) לחוק בית-המשפט לענייני משפחה, כפי שצוטטו לעיל בסוף הפרק הקודם.

56 ובכלל זה גם נושא המידע הגנטי, כמוסבר להלן בתת-פרק 2.

57 חוק שיפוט בענייני התרת נישואין (מקרים מיוחדים), התשכ"ט-1969.

58 ס' 3(א) לחוק שיפוט בענייני התרת נישואין (מקרים מיוחדים) וסמכות בין-לאומית), התשכ"ט-1969, כפי שתוקן

בשנת התשס"ה, ס"ח 942. ראו לעניין זה גם את מאמרי Droni, להלן ה"ש 126.

59 ס' 1(א) לחוק המתוקן הנ"ל.

60 על-פי הנתונים שנמסרו לוועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת במסגרת הדיונים שעסקו בחוק האמור, מדובר בכ-2,000 מקרים בשנה של נישואים מעורבים. יהיה מעניין לבדוק מהו מספר התיקים למן התיקון של שנת 2005, וכיצד התיקים מתפלגים בין בתי-המשפט לענייני משפחה בחלקים השונים של הארץ. נושא זה מחייב מחקר נפרד, וחורג ממסגרת רשימה כללית זו.

61 אף שזה היה המניע הראשוני להצעת החוק, שכן בשנים שקדמו לחוק משנת 2005 היוו תיקי התרת נישואים כ-20% מסך כל התיקים שנידונו בבית-המשפט העליון. נושא זה עלה בדיוניה של ועדת החוקה, חוק ומשפט

קיום קשר עם ראשי העדות הדתיות⁶² והכרעה בענייני התרת נישואים לגופם.⁶³ אכן, סוגיית נישואי-התערובת לא הוזכרה ברוח ועדת שינבוים. ברם, למען שלמות התמונה ראיתי לנכון להתייחס לנושא זה במסגרת הדיון בהרחבת סמכויותיהם של בתי-המשפט לענייני משפחה, שזו המטרה שנקבעה במסגרת דוח ועדת שינבוים. במקרה זה מדובר כאמור בתופעה יוצאת-דופן של העברת סמכויות מנשיא בית-המשפט העליון אל שופטים בתפקיד סגן נשיא בית-משפט לענייני משפחה (תוך "דילוג" על האפשרות של העברת הסמכויות לבית-המשפט המחוזי⁶⁴).

2. מי הם בני משפחה?

בהצעת החוק נקבע כי התביעות האזרחיות שיהיו בסמכותו של בית-המשפט לענייני משפחה יהיו רק תביעות בין בני-זוג.⁶⁵ לא כך בחוק, אשר מרחיב את הסמכות למשפטים בין אדם או עזבונו לבין "בן משפחתו" או עזבונו, תוך הגדרת "בן משפחתו" בצורה רחבה ביותר.⁶⁶ לאחרונה, בנקודה שולית יחסית, נקט בית-המשפט העליון – בדעת רוב – גישה מצמצמת.⁶⁷

ההגדרה בחוק תוחמת את הסמכות לדון בתובענה בין בני משפחה בכך "שעילתה סכסוך בתוך המשפחה".⁶⁸ מונח זה פורש בפסק-דין מנחה של בית-המשפט העליון⁶⁹ שבו קבע הנשיא אהרן ברק כי "די בכך שהסכסוך המשפחתי תרם תרומה נכבדה וחשובה להיווצרותה של עילת התביעה, כדי שנראה את עילתה של התובענה בסכסוך בתוך המשפחה".⁷⁰

מצד אחד, יש מעלה בכך שבית-משפט אחד עוסק בכל ההיבטים של סכסוך משפחתי –

לקראת הבאת החוק לקריאות השנייה והשלישית.

62 להתייחסות לאחד מן המקרים שנידונו על-ידי סגנית נשיא בית-המשפט לענייני משפחה בירושלים, תוך התייחסות לעמדותיהן של הדרות השונות לנישואים בין יהודייה לבין מוסלמי, ראו את הרברים שכתבתי בבקשת רשות הערעור רמ"ש (מחוזי ים) 41782-04-10 פלוגית נ' אלמוני (פורסם בנבו, 23.3.2011).

63 ראו ליד ה"ש 60 לעיל.

64 לדוגמה, במסגרת העברת סמכויות מבית-המשפט העליון לערכאות אחרות, הועברה הסמכות לדון בערעורים של לשכת עורכי-הדין מהרכב של שלושה שופטים בבית-המשפט העליון להרכב של שופט יחיד בבית-המשפט המחוזי. ראו ס' 71 לחוק לשכת עורכי הדין, התשכ"א-1961, כפי שתוקן בס' 19 לחוק לשכת עורכי הדין (תיקון מס' 32), התשס"ח-2008, ס"ח 595, 600.

65 ס' 1(1) להצעת החוק, שצוטט בה"ש 51לעיל ("תביעה אזרחית שהגיש אדם נגד בן זוג").

66 ס' 1(א)-(2) – (1) לחוק בית-המשפט לענייני משפחה, שהובא במלואו לעיל לאחר ה"ש 52.

67 בע"מ 164/11 פלוגית נ' פלוני (פורסם בנבו, 29.4.2012). הנושא שעלה שם הוא אם לבית-המשפט לענייני משפחה יש סמכות לדון בתביעתו של אדם נגד אחותה של רעייתו לשעבר. עמדת הרוב, שקבעה כי אין לבית-המשפט לענייני משפחה סמכות במקרה זה, בוטאה על-ידי השופט צבי זילברטל ונתמכה על-ידי השופט עוזי פוגלמן. השופט אליקים רובינשטיין, לעומתם, נקט גישה מרחיבה. הבקשה לדיון נוסף נדחתה על-ידי המשנה לנשיא מרים נאור (דנ"א 3800/12 פלוני נ' פלוגית (פורסם בנבו, 20.6.2012)), וכך נהפכה דעת הרוב להלכה סופית ומחייבת.

68 ס' 2(1) מציעא לחוק.

69 רע"א 6558/99 חבס נ' חבס, פ"ד (4) נד(4) 337 (2000).

70 שם, בעמ' 344, מול האותיות ב-ג. מבחן זה יושם בפסיקה במשך שלוש-עשרה השנים האחרונות. פרשת חבס, על-פי אתר "נבו", אוזכרה וצוטטה ב-443 פסקי-דין והחלטות, מהם 44 בבתי-משפט לענייני משפחה.

לא רק בין בני-זוג, אלא גם בין אחים, הורים וילדים (גם בגירים), נכדים והורי הורים.⁷¹ מאידך גיסא, לעיתים הליכים רבים מדי בין קרובים שאינם בני-זוג (כגון סכסוכים בין אחים או בין קרובים אחרים – בגירים – בדבר גבולותיה של נחלה או סכסוכי קרקעות בין אחים)⁷² "גוזלים" זמן שיפוטי רב, אשר שופטי בית-המשפט לענייני משפחה היו רוצים להקדישו לסכסוך אנושי ורגשי בין בני-זוג או בין הורים (בפרט הורים לילדים קטנים), קרי, לתחום שבו יש להם מומחיות ומיומנות ייחודיות. על כל פנים, גם אם דבר זה קורה, הגעתי למסקנה כי אין להחריג תחומים אלה ממסכותו של בית-המשפט לענייני משפחה. עדיף שיישאר הכלל שכל הסכסוכים בתוך המשפחה נידונים ומוכרעים במסגרת בית-המשפט לענייני משפחה, גם אם לעיתים זמן שיפוטי מוקדש לנושא כלכלי בעוד השופט חושב שעדיף להתרכז בעניינים הרגשיים והמשפחתיים, שכן לא אחת מחלוקת כלכלית, אפילו בדבר גבולותיה של נחלה, יכולה להקרין על היחסים בתוך המשפחה בכללותה.

3. חוקי הנוער

במסגרת הסמכויות שהוענקו לבית-המשפט לענייני משפחה פורטו סמכויות רבות שבמקור נקבע כי יהיו בידי בית-משפט מחוזי⁷³ או בית-משפט השלום,⁷⁴ ואשר הועברו כעת לבית-המשפט לענייני משפחה.

ברוח ועדת שינבויים יש התייחסות מפורשת ומפורטת לסמכויות הטיפול בילדים על-פי חוקי הנוער.⁷⁵ ברוח נאמר כי "הקשיים הנגרמים בדיונים ביחס לקטינים בעטיה של כפילות זו [בסמכויות, הנלווית לריבוי הערכאות – מ' ד'] בולטים במקרים אחדים, שנידונו בבית-המשפט העליון בשנים האחרונות".⁷⁶ הוועדה מציינת את המציאות העגומה שבה משפטו של קטין יכול להתקיים בשבע ערכאות שונות, בנושאים שונים מבחינה משפטית (אימוץ, אפוטרופסות, משמורת, החזקה וערעורים), "למרות שאינם שונים מבחינה מהותית לגבי הקטין, עתידו וזכויות הוריו לגביו". לטענת הוועדה, "בעיה כאובה זו תבוא על פתרונה ע"י ריכוז הסמכויות שיביא לפישוט וקיצור ההליכים במשפטי קטינים וימנע סבל מהקטינים ומהוריהם".⁷⁷ בגישה זו דוגלים המומחים גם כיום.⁷⁸

71 ראו את הגדרת המונח "בן משפחה" המופיעה בס' 21(2) לחוק (שצוטט במלואו לעיל סמוך לאחר ה"ש 52).
 72 יש חבלי-ארץ במדינת-ישראל שבהם נושאים אלה הם חלק משמעותי מלוח המשפטים העמוס של שופטי בית-המשפט לענייני משפחה.
 73 ראו, למשל, תביעות מזונות על-פי ס' 31(3) לחוק בית-המשפט לענייני משפחה.
 74 ראו, למשל, תביעה לשינוי גיל על-פי חוק קביעת גיל, התשכ"ד-1963, כאמור בס' 1(6)(ד) לחוק בית-המשפט לענייני משפחה.
 75 חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), התשל"א-1971, וחוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ד-1960 (להלן: חוק הנוער). ראו דוח ועדת שינבויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 13 ואילך (משפחה במשפט ב 308 ואילך).
 76 שם, בעמ' 13 (משפחה במשפט ב 309). הדוגמאות המוזכרות שם הן ע"א 783/81 פלונים נ' פלמוני, פ"ד לט(2) 1 (1983), וע"א 232/79, 4/77 פלוני נ' פלונית, פ"ד לג(3) 393 (1979). ראו דוח ועדת שינבויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 14-15 (משפחה במשפט ב 309-310).
 77 דוח ועדת שינבויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 15 (משפחה במשפט ב 310).
 78 כך, למשל, הפסיכולוג ד"ר אבנר הכהן, הממונה על יחידת הסיוע בבית-המשפט לענייני משפחה בירושלים,

לא מצאתי הסבר מניח את הדעת להמשך הפיצול. טיפול בעניינם של קטינים העומדים לדין פלילי מצדיק אולי המשך קיומה של ערכאה נפרדת, אולם ככל שמדובר בהכרזה על קטין נזקק⁷⁹ ובקביעת מקום השמתו,⁸⁰ כולל הוצאתו ממשמורת הוריו, ראוי שנושא זה יהיה חלק מסמכויותיו של בית-המשפט לענייני משפחה.

ה. הסמכות המצויה והסמכות הרצויה של בית-המשפט לענייני משפחה – סוגיות נבחרות

1. נזיקין

תביעות נזיקין בין קרובי-משפחה, ובכלל זה בין בני-זוג או בין ילדים להורים, נכללות במסגרת הסמכויות והתפקידים של בית-המשפט לענייני משפחה. כאשר מדובר בתביעות בגין נזיקין,⁸¹ כגון במקרה של אלימות של צד שגרם למשנהו נזקי גוף או נזקים לא-ממוניים, או בתביעות לשון-הרע,⁸² יש לראותן כתביעות נזיקין לכל דבר ועניין. אך בתי-המשפט לענייני משפחה, שאינם מיומנים בטיפול בתביעות כאלה, מתקשים לעיתים להפעיל את הכללים המקובלים בתחום זה של המשפט. בערכאת הערעור – בית-המשפט המחוזי – הדברים נראים אחרת, וההבדל בולט עוד יותר בהשוואה לבית-משפט השלום, שעוסק בתביעות נזיקין לאלפים ופועל על-פי מתכונת ידועה. ניתן לפתור פער זה בדרך של השתלמויות לשופטי משפחה בתחום זה.

איני מקבל את הטענה כי ראוי להוציא כליל את תחום הנזיקין אל מחוץ לסמכויותיו של בית-המשפט לענייני משפחה. משקבע המחוקק כי בית-המשפט לענייני משפחה הוא בית-המשפט של כל הסכסוכים בתוך המשפחה, מן הראוי שאותו שופט ידון ויכריע בכולם, ואין מקום לפיצול ולהעברת ענייני נזיקין לבית-משפט אחר. תביעת נזיקין מיוחדת וחדישה פותחה בבתי-המשפט לענייני משפחה. כוונתה לתביעות של נשים שבעליהן מסרבים לתת להם גט או תביעות של בעלים שנשותיהן מסרבות לקבל מהם גט חרף פסק-דין של בית-הדין הרבני שניתן בהליך תקין. בעניין זה

הציע כי סמכויותיו של בית-המשפט לנוער יועברו לבית-המשפט לענייני משפחה (הרצאה שניתנה בהשתלמות ברני משפחה שקיימה לשכת עורכי-הדין באילת ביום י"ח באדר התשע"ג (28.2.2013)).

79 ס' 2 לחוק הנוער. הדבר נכון במיוחד ביחס ל"עילת-הסל" של ס' 6(2) לחוק הנוער, המאפשר לבית-המשפט להכריז על קטין נזקק אם "שלומו הגופני או הנפשי נפגע או עלול להיפגע מכל סיבה אחרת". עילות אלה דומות מאוד להכרעה בשאלות ממשורת, הנידונות דבר יום ביומו בבתי-המשפט לענייני משפחה.

80 ראו ס' 3 לחוק הנוער. ס' 4(3) לאותו חוק מסמיך את בית-המשפט, לאחר שהקטין הוכרז כנזקק, "להוציא את הקטין ממשמורתו של האחראי עליו". בעניין זה עלולה להיווצר "התנגשות" אם בית-משפט לנוער מוציא צו לאחר שבית-משפט לענייני משפחה כבר קיים דיונים ארוכים בשאלת החזקתו של הילד וקביעת מקום משמורתו. בעניין אחרון זה אכן ראוי שהסמכות תהיה בידי בית-המשפט לענייני משפחה, גם למען האחידות וגם לשם מניעת כפילות או סתירה בין החלטות של ערכאות שונות הדנות באותו קטין.

81 על-פי פקודת הנזיקין [נוסח חדש], דמ"י התשכ"ח 266.

82 על-פי חוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965, ס"ח 240.

נרשמה פעולה "משולבת" של ספרות משפטית בסוגיה זו⁸³ ושל פסיקה שהחלה בכתב-המשפט לענייני משפחה.⁸⁴ בעניין זה טרם נאמרה המילה האחרונה.⁸⁵ בעיניי זה נושא חשוב, המייצג יצירה שיפוטית חדשנית של בית-המשפט לענייני משפחה, ומהווה כבר כיום – וכנראה יהווה גם בעתיד – מוקד חדש לעימות בין ערכאות השיפוט הדתיות לבין מערכת בתי-המשפט לענייני משפחה וערכאות הערעור שמעליה (בית-המשפט המחוזי ובית-המשפט העליון). נושא זה חשוב מכדי להתעלם ממנו, אך אי-אפשר לפתחו כאן לעומק, וראוי להקדיש לו מאמר בפני עצמו. עם זאת, ראיתי לנכון להזכירו בהקשרנו, ועוד אשוב אליו בפרק הסיכום.

2. אבהות

נושא זה הינו אחד מענייני המעמד האישי ה"רגילים". ייחודם של בתי-המשפט לענייני משפחה בהקשר זה טמונה בהיותם הערכאה המוסמכת היחידה הרשאית להורות על בדיקת רקמות לצורך קביעת אבהות. פסיקה שקדמה להקמת בית-המשפט לענייני משפחה קבעה כי בדיקה כזו תיעשה רק אם ברור שהתוצאה אינה יכולה להוביל לממזרות או ליצירת ספק ממזרות, ולכן נדרשה קבלת עמדתו של היועץ המשפטי לממשלה (בדרך-כלל היה זה נציגו ממשרד העבודה והרווחה) כתנאי לביצוע בדיקת רקמות, בדיקת D.N.A. או כל

83 יחיאל קפלן ורונן פרי "על אחריותם בנויקין של סרבני-גט" עיוני משפט כה 773 (2005); בנימין שמואלי "פיצוי נזיקי למסורבות גט" המשפט יב 285 (2007). על-מנת להתרשם כיצד בתי-הדין הרבניים רואים "פלישה" זו לתחומם, ראו את מאמריהם של שני דיינים – הראשון מבית-הדין הרבני בצפת והשני מבית-הדין הרבני הגדול: אוריאל לביא "סידור גט לאחר חיוב הבעל בפיצוי כספי לאשתו" תחומין כו 160 (התשס"ו); שלמה דיכובסקי "צעדי אכיפה ממוניים כנגד סרבני גט" תחומין כו 173 (התשס"ו). ניתן להוסיף ולציין כי קיימות מגמות שונות בעניין זה גם בכתיבה ההלכתית. ראו, למשל, את עמדתו של הרב דיכובסקי במאמרו "בתי הדין הרבניים ובתי המשפט האזרחיים: הרהורים על תחומי החיכוך שביניהם בענייני משפחה" מאזני משפט ד 261, ס' יד (2005) (המציג עמדה שונה מעט מזו שהציג במאמרו לעיל בכתב-העת תחומין). בספרות המשפטית הועלתה שאלת הקשר בין חיוב הפיצויים לבין תוקף הגט. ראוי לציין כי עניין זה אכן נידון בבתי-הדין הרבניים. ראו, למשל, תיק (גדול) 7041-21-1 פלונת נ' פלוני (פורסם בנבו, 11.3.2008), שם קבע בית-הדין הרבני הגדול כי אי-אפשר לתת גט לאישה שקיבלה פסק-דין נזיקי מבית-משפט לענייני משפחה, שכן גט כזה יהיה גט מעושה. הריני מוסר "מודעה" כי הבאתי רק חלק מן הספרות וכי נושא זה ראוי לדין נפרד, שכן הוא מייצג יצירה שיפוטית חדשנית של בית-המשפט לענייני משפחה, ויהווה כנראה מוקד חדש לעימות בין הערכאה הדתית לבין הערכאה האזרחית.

84 תמ"ש (משפחה י"ם) 19270/03 כ.ש. נ' כ.פ. (פורסם בנבו, 21.12.2004) (מפי השופט מנחם הכהן); תמ"ש (משפחה י"ם) 6743/02 כ.נ. כ' כ. (פורסם בנבו, 21.7.2008) (מפי השופט בן-ציון גרינברגר – כיום שופט בית-המשפט המחוזי); תמ"ש (משפחה ראש"ל צ') 30560/07 ה.ש. נ' ה.א. (פורסם בנבו, 2.12.2008) (מפי השופט חנה קיציס); עניין נ.ש. נ' נ.י., לעיל ה"ש 45 (מפי השופט טובה סיון); תמ"ש (משפחה י"ם) 021162/07 פלוני נ' פלוני (פורסם בנבו, 21.1.2010) (מפי השופט מנחם הכהן).

85 ראו ה"ש 45 לעיל, שם הוסבר כי כאשר הגיע עניין זה לבית-המשפט העליון, לא ניתנה החלטה עקרונית לגוף העניין. לאחרונה עלה נושא זה בבג"ץ 568/13 עמותת "מבוי סתום" נ' בית הדין הרבני הגדול בירושלים, שהדיון בו טרם הסתיים. מכל מקום, עמדתו בעניין זה של היועץ המשפטי לשיפוט הרבני, הרב עזר שמוען יעקובי, פורסמה לאחרונה – ביום ל' בשבט התשע"ג (10.2.2013) – באתר נבו.

בדיקה מדעית אחרת.⁸⁶ כיום הנושא מוסדר בחוק מידע גנטי.⁸⁷ ראיתי לנכון להבליט נושא זה כדי להוכיח עד כמה חשוב שנושאי המשפחה מרוכזים בערכאה אחת. ושוב, גם אם נושאים אלה לא היו על הפרק באותה עוצמה בשנות השמונים של המאה העשרים, בעת ניסוח המלצותיה של ועדת שינבויים, הייתה חשיבות לעצם הקמתו של בית-המשפט לענייני משפחה – ברוח המלצותיה של ועדת שינבויים – כערכאה בעלת הסמכות לטיפול בכל הנושאים הקשורים למשפחה, ביניהם הנושא החדשני של המידע הגנטי.⁸⁸

3. החזרת ילדים חטופים

סמוך לפני הקמתם של בתי-המשפט לענייני משפחה, אך לאחר פרסום המלצותיה של ועדת שינבויים, נחקק החוק המיישם במשפטה של מדינת-ישראל את אמנת האג בדבר החזרת ילדים חטופים.⁸⁹ על-פי הקו שגובש במסגרת המלצותיה של ועדת שינבויים בדבר העברת סמכויותיו של בג"ץ בענייני ילדים לערכאת המשפחה,⁹⁰ הכללת הסמכות לדון בחטיפת ילדים במסגרת סמכויותיו של בית-המשפט לענייני משפחה⁹¹ היא יישום של הרעיונות הניצבים מאחורי המלצות הוועדה. ניתן לומר כי בסוגיה זו של חטיפות ילדים הצלחתם של בתי-המשפט לענייני משפחה היא גדולה. ערכאה זו ממלאת את חובתה ככל ערכאה אזרחית, ובכלל זה מיישמת את תקנות סדר הדין האזרחי, המחייבות דיון מהיר במסגרת לוח-זמנים קצר.⁹² מערכת בתי-המשפט לענייני משפחה מטפלת בנושא ביעילות ובמהירות, כנדרש בתקנות סדר הדין האזרחי, ופסקי-הדין שלה זוכים

86 ראו, למשל, ע"א 1354/92 היועץ המשפטי לממשלה נ' פלונית, פ"ד מח(1) 711 (1994). חוות-הדעת המרכזית ניתנה על-ידי המשנה לנשיא מנחם אלון, ולדבריו הסכימו השופטים תאודור אור ואליהו מצא (שניהם, לימים, המשנה לנשיא).

87 חוק מידע גנטי, התשס"א-2000, ס"ח 62.

88 ראו פרק 11 (ס' 28–28) (ע"א 128–28) לחוק מידע גנטי, שכותרתו "עריכת בדיקה גנטית לקשרי משפחה". לבית-המשפט לענייני משפחה הוענקה הסמכות לאשר בדיקות גנטיות לקשרי משפחה (ס' 28א), וכאשר יש חשש למזרות, בית-המשפט לענייני משפחה פונה לנשיא בית-הדין הרבני הגדול, שמעביר את חוות-דעתו ליועץ המשפטי לממשלה, ורק לאחר-מכן בית-המשפט לענייני משפחה מחליט בעניין (ס' 28 לחוק).

89 חוק אמנת האג (החזרת ילדים חטופים), התשנ"א-1991, ס"ח 148. נוסח האמנה מצוי בתוספת לחוק זה.

90 ראו לעיל ליד ה"ש 25, המפנה לדוח ועדת שינבויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 21–22, ס' 2 (משפחה במשפט ב (318).

91 ס' 51) לחוק (שצוטט לעיל סמוך לאחר ה"ש 52).

92 תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984 (להלן: תקנות סד"א), מחייבות, ברוח האמנה, לוח-זמנים קצר: הגשת תשובת המשיב תוך שלושה-עשר יום ממועד הגשת התביעה (תק' 1295א) לתקנות סד"א); פתיחת הדיון בתביעה לא יאוחר מחמישה-עשר יום ממועד הגשת התביעה (תק' 295ח לתקנות סד"א); חקירת עדים לא יאוחר מחמישה ימים לאחר הדיון הראשון (תק' 295טג) לתקנות סד"א); והעיקר – מתן פסק-דין מנומק לא יאוחר משישה שבועות מיום הגשת התביעה (תק' 295יגא) לתקנות סד"א; וראו תק' 295יגא(1) בעניין אי-עמידה בלוח-זמנים זה). כן ראו את לוח-הזמנים הקצר של הדיונים בערעור (הגשתו תוך שבועה ימים, פתיחת דיון תוך עשרה ימים מיום הגשת הערעור, ומתן פסק-דין תוך שלושים יום מיום הגשת הערעור – הכל כמפורט בתק' 295יד לתקנות סד"א, על כל תקנות-המשנה שבה). ראו את פסק-הדין שנתנו לאחרונה אני וחבריי (השופטים בן-ציון גרינברגר ורם וינוגרד) בעניין לוח-זמנים זה בעמ"ש (מחוזי י"ם) 59798-12-12 פלוני נ' פלונית (טרם פורסם, 24.1.2013).

בהתייחסות בספרות המשפטית.⁹³ בחלק הראשון של דבריי ציינתי כי קיימת ביקורת על כך שבית-המשפט העליון אינו דן מספיק בנושאי משפחה כערכאה שלישית, אולם בסוגיה של חטיפות ילדים ניתנת רשות ערעור לבית-המשפט העליון ביד רחבה יחסית, כפי שניתן לראות מפסקי-הדין שפורסמו בשנים האחרונות.⁹⁴ בהקשר דומה, של ענייני אימוץ, בית-המשפט העליון רואה לנכון לאפשר, כמעט כבדרך שגרה, הגשת ערעור אליו כערכאה שלישית. לאחרונה אף התקיים בענייני אימוץ דיון נוסף בהרכב של שבעה שופטים, אשר הפך החלטה קודמת של שלושה שופטים.⁹⁵

4. ענייני ירושה

לאורך כל השנים, עוד לפני הקמתם של בתי-המשפט לענייני משפחה, היו ענייני הירושה חלק מענייני המעמד האישי, ונידונו בכל אחד מבתי-המשפט המחוזיים במחלקה אחת. השופטים שעסקו בענייני צוואות וירושות היו אלה שעסקו ביתר ענייני המעמד האישי (מזונות, רכוש, החזקת ילדים וכדומה).

מבחינה זו, בחוק בית-המשפט לענייני משפחה אנו צועדים באותו נתיב,⁹⁶ כפוף לשינוי אחד: בעוד שבענייני משפחה "רגילים" הוענקה לבית-המשפט לענייני משפחה הסמכות לסטות מדיני הראיות ומסדרי הדין, ולפעול "בדרך הנראית לו הטובה ביותר לעשיית משפט צדק",⁹⁷ ככל שמדובר בתובענה בענייני ירושה נקבע כי סמכות זו לא תחול כאשר עילת התובענה "אינה סכסוך בתוך המשפחה".⁹⁸

ראוי לשקול אם אכן מוצדק, מבחינה עניינית, להותיר עזבונות גדולים ומסוככים בידי בית-המשפט לענייני משפחה גם כאשר מדובר בסכסוך מסחרי כספי או בסכסוך בין יורשים שהם תאגידיים או גופי צדקה, ולא בסכסוך בין קרובי-משפחה (שהם רובם של סכסוכי הירושה). אולם נראה לי כי עדיף להותיר את המכלול בידי בית-המשפט לענייני משפחה, שכן מה שקובע הוא המסה הרחבה של סכסוכי ירושה, שהם מרירים לעיתים לא פחות מסכסוכים בין בני-זוג. לא אחת משקעים בני שנים ואף דורות עולים וצפים על פני השטח בסכסוכי ירושה, ודווקא שם דרושה נוכחותה של יחידת הסיוע ונחוץ תפקידו

93 ראו שמואל מרון, אלון עמירן והדרה בר הגירה וחטיפות ילדים – היבטים משפטיים ופסיכולוגיים (2003).
94 על-פי אתר "נבו", עד היום נתן בית-המשפט העליון 68 פסקי-דין בקשר לחוק אמנת האג (החזרת ילדים חטופים), מתוכם 55 מאז הופעל חוק בית-המשפט לענייני משפחה (1.1.1996). איני בוחן כליות ולב, אך נראה לי כי בעניינים אנושיים אלה – כמו בתיקי אימוץ – יש לבית-המשפט העליון רגישות מיוחדת, והוא מוכן לחרוג מהכללים הרגילים ולדון בהם לגופם גם כערכאה שלישית.

95 דנ"א 6211/13 היועץ המשפטי לממשלה – משרד הרווחה והשירותים החברתיים נ' פלוגנית (פורסם בנבו, 23.12.2013). בהרכב השופטים ישבו המשנה לנשיא מרים נאור, השופטת עדנה ארבל, השופט אליקים רובינשטיין, השופט סלים ג'ובראן, השופטת אסתר חיות, השופט ניל הנדל והשופט יצחק עמית.

96 ראו ס' 61(ה) לחוק, תוך הרגשה כי בעניינים אלה בית-המשפט לענייני משפחה מוסמך לדון גם ב"תובענה שעילתה סכסוך בקשר לירושה, יהיו הצדדים אשר יהיו", כאמור בסופא של הסעיף.

97 ס' 8(א) לחוק בית-המשפט לענייני משפחה.

98 ס' 8(ה) לחוק בית-המשפט לענייני משפחה.

של השופט כמטפל, כיוזם וכמפעיל שיטות של הרגעה או סמכותיות אישית, ולא רק כמכריע בין ראיותיהם של שני הצדדים.⁹⁹

5. מניעת אלימות במשפחה

החוק למניעת אלימות במשפחה נחקק אף הוא לאחר פרסום המלצותיה של ועדת שינבויים אך לפני חקיקתו של חוק בית-המשפט לענייני משפחה, ולכן הוא נכלל בין סמכויותיו של בית-המשפט לענייני משפחה.¹⁰⁰ אף שנושא זה לא הועלה במפורש ברוח ועדת שינבויים, עצם העובדה שכאשר הוקם בית-המשפט לענייני משפחה הוקנתה לו הסמכות לדון בחוק למניעת אלימות במשפחה יש בה משום יישום של העקרונות העומדים בתשתיתו של דוח ועדת שינבויים.

לגופו של עניין ניתן לומר כי במסגרת בית-המשפט לענייני משפחה נעשה שימוש רב (ויש שיאמרו – רב מדי) בחוק למניעת אלימות במשפחה. כמעט בכל תיק הטיפול מתחיל בבקשה, במעמד צד אחד, של האישה (בשמה ו/או בשם הילדים) להוצאת הבעל מן הדירה עקב אלימות פיזית או נפשית.¹⁰¹ הטיפול בבקשות אלה – הן בשלב הראשון, המתנהל במעמד צד אחד כאמור, והן בדיון, המתקיים במעמד שני הצדדים – מהווה חלק לא-קטן ממלאכת יומו של בית-המשפט לענייני משפחה. בירושלים, לדוגמה, לא היה שופט תורן נפרד לבקשות אלה, ולכן לא אחת, בעיצומה של חקירת עד חשוב במסגרת דיון הוכחות, הופסק הדיון לשם שמיעת בקשה רחופה של אישה בוכייה ומוכה להוצאת הבעל המכה מן הבית על-פי חוק למניעת אלימות במשפחה. בהקשר זה אעיר כי ליחידת הסיוע, שעליה אדבר בהמשך בנפרד,¹⁰² יש תפקיד חשוב כבר בשלב זה של הוצאת צו הגנה, שכן בדרך-כלל נקבע בצו ההגנה או ההרחקה כי יחידת הסיוע תקבע את הדרכים לקשר בין הבעל המוצא מן הבית לבין הילדים. בדרך זו יחידת הסיוע נכנסת לתמונה. חבל שנקודת המוצא ההתחלתית נוטה במידה מסוימת לחובת הבעל, שמוצג כמכה או כמתעלל נפשית; אך חזקה על הצוות המיומן של יחידת הסיוע כי ככל שיעמיק את הטיפול במשפחה, הוא יגיע לתובנות המתאימות למשפחה המסוימת שבה הוא מטפל, ולא ייגרר אחר הרושם הראשוני.

6. One Family – One Judge

אחת מהמלצותיה של ועדת שינבויים היא כי רצוי שאותו שופט יטפל בכל ענייניה של

99 ראו בהקשר זה, ובאופן רחב יותר, את מאמרו של שופט בית-המשפט לענייני משפחה בירושלים, השופט מנחם הכהן "השיח הבינאישי המקופל בדיון המשפטי בבית המשפט לענייני משפחה" משפחה במשפט ב 385 (2008).

100 ס' 6(ט) לחוק קובע את סמכותו של בית-המשפט לענייני משפחה לדון בתביעות לפי חוק למניעת אלימות במשפחה, התשנ"א-1991 (להלן: חוק למניעת אלימות במשפחה).

101 על-פי אתר "נבו", השימוש בחוק למניעת אלימות במשפחה בפסקי-הדין ובהחלטות של בתי-המשפט לענייני משפחה אשר פורסמו הוא רב (190 מתוך 930 פסקי-הדין מכל הערכאות המתייחסים לחוק האמור). לא למותר לציין כי רוב ההחלטות בעניינים אלה אינן מתפרסמות, אך הן רבות מאוד.

102 ראו להלן תת-פרק 7.

משפחה נתונה.¹⁰³ אכן, באופן שעולה בקנה אחד גם עם מודלים אחרים בעולם, המלצה זו נהפכה לחלק ממשמות החוק והתקנות, כפי שכתבו השופטים שעמדו על-יד עריסת כינונם של בתי-המשפט לענייני משפחה.¹⁰⁴ כדי להגיע לתוצאה זו, יש התארגנות תואמת בתוך מזכירות בתי-המשפט לענייני משפחה, כולל דרך הגשתן של תביעות חדשות, המצורפות לתיק העיקרי,¹⁰⁵ והחובה להודיע על התיק הישן כאשר פותחים תיק חדש.¹⁰⁶ ברוב התיקים יש מעלה רבה בכך שאותו שופט יכיר את המשפחה לפני ולפנים, באשר כך יקל עליו יותר למצוא את הפתרון המתאים לאותה משפחה. לפנינו חיסכון שיפוטי, כי כל תיק חדש נידון לפני שופט שכבר מכיר את הרקע. בצד מעלות אלה יש מקרים שבהם צד אחד – זה שהפסיד בדינו – חש כי המצב מקובע לרעתו. לכן יש מקום לשקול החלפה של השופט הדין במשפחה לאחר תקופת זמן (למשל, שבע שנים). דבר זה חל לא רק על תיקים חדשים בתוך המשפחה, אלא גם כאשר מדובר בדור הבא; על-פי המתכונת הנהוגה כיום, אותו שופט שדן בבני-הזוג ובילדים ידון גם בענייני ירושה.¹⁰⁷

7. יחידת הסיוע

לא מצאתי חולק על כך שהרעיון בדבר הקמת יחידת הסיוע – שתחילתו בוועדת שינבויים¹⁰⁸ ואשר בא לידי ביטוי בחוק בית-המשפט לענייני משפחה¹⁰⁹ – הוא אחת ההצלחות של מערכת בתי-המשפט לענייני משפחה.¹¹⁰ מהותה ותפקידה של יחידת הסיוע במסגרת בקשה ליישוב סכסוך נידונה בהרכב מורחב של בית-המשפט העליון, אשר קבע כי אין ביחידה זו כדי לשנות את הכללים בנוגע לחלוקת הסמכויות בין בית-

103 ראו לעיל בקטע המצוטט ליד ה"ש 28 (דוח ועדת שינבויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 23, ס' 4 (משפחה במשפט ב 319)).

104 ראו דן ארבל ויהושע גייפמן "חוק בית המשפט לענייני משפחה, תשנ"ה-1995 הפרקליטי מג 431, 433 (1996).

105 וזו לשון תק' 258ד(א) לתקנות סד"א: "תובענות שונות שהוגשו בין בני זוג או הורים וילדיהם יצורפו לתיק משפחה אחד שיכלול תיק עיקרי ותיקי משנה." גם תובענות בין בעלי-דין שאינם הורים וילדים יצורפו לתיק משפחה אחד (תק' 258ד(ב) לתקנות סד"א). כן ראו תק' 258ד(ד) לתקנות סד"א, הקובעת כי "תביעה ראשונה... תקבל מספר של תיק עיקרי, וכל תביעה נוספת תקבל מספר של תיק משנה לתיק העיקרי".

106 כנקבע בתק' 258ד(ג) לתקנות סד"א: "בתובענה חדשה נוספת בין בעלי דין האמורים בתקנות משנה (א) או (ב), יראה לציין מביא ההליך את מספרו של התיק העיקרי בבית המשפט שבו נדונה תובענה קודמת."

107 יש ערים שבהן השופטים הדנים בירושות ובצוואות אינם השופטים הרגילים הדנים בדיני המשפחה של בני-זוג וילדים, ולכן באותם בתי-משפט לענייני משפחה אין המשכיות כזו.

108 ראו דוח ועדת שינבויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 19-20, ס' 2-3 (משפחה במשפט ב 315-316).

109 ס' 5 לחוק בית-משפט לענייני משפחה. ראו לעניין זה את דבריו של שר המשפטים בקריאה הראשונה בכנסת (ה"ש 31 לעיל): "לסיכום אומר, כי אף שהצעת חוק זאת עוסקת לכאורה בעניינים פורמליים של העברת סמכות שיפוט בענייני משפחה מערכאה שיפוטית אחת לערכאה שיפוטית אחרת, נראה לי כי למעשה תרומתה להקלת הסבל הכרוך כיום בהתדיינות בין בני זוג שאין ביניהם שלום היא דבר שאין לו שיעור, ואני מאמין שההיערכות החדשה תסיף לייעול הדיונים ותתרום גם לפתרונות."

110 ראו גם ענת ענבר, חיה נבו וסוזן להמן "יחידות הסיוע ליד בתי המשפט לענייני משפחה – עשור לפעילותן" משפחה במשפט ב 25 (2008).

הדין הרבני לבין בית-המשפט לענייני משפחה.¹¹¹ השילוב של טיפול מקצועי ואנושי ושל הליך משפטי הוא מבורך. פעולתם המשותפת של המשפטנים ושל יחידת הסיוע – הכוללת מטפלים מתחומי העבודה הסוציאלית והפסיכולוגיה – מובילה לא אחת את הזוג להסכם גירושים. בכך לא רק שנחסך זמן שיפוטי יקר, אלא בעיקר נמנע מבני-הזוג הסבל הכרוך במסלול השיפוטי, הכולל עדויות, חקירות נגדיות ומתח רב. יש משמעות רבה לשלב שלאחר הגירושים, ובמובן זה לא הרי זוג שסיים את הליכי הגירושים בהסכם כהרי זוג שניהל משפטים שנים רבות ויצא מותש, מוכה וחבול. גם מבחינת "התועלת החברתית", אם ניתן להשתמש במונח זה, ככל שבני-זוג רבים יותר יסיימו את יחסיהם בהסכם כן ייטב. כיום קשה לדמיין את ההליכים בחוק המשפחה ללא יחידת הסיוע, אשר מתחילה כאמור את פעולתה מייד לאחר הוצאת צו המניעה הראשון על-פי חוק למניעת אלימות במשפחה.¹¹² ככל שכוחה יוגבר, הן בכוח-אדם והן בתקציבים, כן יישמר האיזון בין ההסכמים לבין ההליכים המשפטיים. ראוי לציין כי הצלחתה של יחידת הסיוע בבתי-המשפט לענייני משפחה הובילה ליישומה ולהפעלתה של מערכת דומה בבתי-הדין הרבניים.¹¹³

8. הדין המהותי

המלצות ועדת שינבויים מתייחסות גם לדין המהותי בכמה נושאים חשובים. לא אוכל להרחיב את הדיבור ביחס לכל נושא ונושא, אלא רק להציגו באופן כללי על-מנת להבהיר כי הזרעים שטמנה ועדת שינבויים הגיעו לכלל הבשלה בשנים שלאחר-מכן.

(א) יחסי ממון בין בני-זוג

ועדת שינבויים הקדישה דיון רחב לסוגיית הדרך שבה יחולק הרכוש בין בני-הזוג ולשאלת המועד שבו ייערך איזון המשאבים.¹¹⁴ הוועדה התייחסה לאפשרות הקדמתו של איזון המשאבים ועריכתו לפני פקיעת הנישואים. כן הוסבר הצורך להתייחס למכלול הנכסים של בני-הזוג, ובכלל זה גם לנכסי העתודה הכלכלית, לרבות פנסיות, מוניטין ויכולת השתכרות.¹¹⁵ גם השאלה אם יש לחלק את הרכוש בין הצדדים באופן שווה, כקביעה מכנית, הועלתה בוועדת שינבויים, תוך ציון העובדה שסעיף 8 לחוק יחסי ממון בין בני זוג, התשל"ג-1973, אינו פותר

111 בנ"ק 5918/07 פלוגית נ' בית הדין הרבני הגדול (פורסם בנבו, 23.6.2009). בהרכב ישבו השופטים הבאים: הנשיאה דורית ביניש, המשנה לנשיאה אליעזר ריבלין, השופטת אילה פרוקצ'יה, השופטת מרים נאור, השופט אליקים רובינשטיין, השופטת אסתר חיות והשופט חנן מלצר.

112 ראו לעיל ליד ה"ש 102.

113 ראו חוק בתי דין דתיים (יחידות סיוע), התשע"א-2011, ס"ח 918; צו בתי דין דתיים (הקמת יחידות סיוע בבתי דין רבניים, דרכי הפעלתן וסדרי עבודתן), התשע"ג-2013, ק"ת 764.

114 דוח ועדת שינבויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 34–39 (משפחה במשפט ב 332–338).

115 נושא אחרון זה זכה בפיתוח ובהרחבה על-ידי אחד מחברי הוועדה שלוש שנים לאחר כתיבת הדוח. כוונתי לדיונו הממצה של רוזן-צבי, לעיל ה"ש 49.

את הבעיה. הוא קובע אמנם כי בית-המשפט יכול לחלק את הנכסים בצורה אחרת או להוציא נכסים מכלל האיזון; אך איננו יכול להכניס לאיזון נכסים שאינם קיימים בעין או שאינם בני איזון לפי החוק".¹¹⁶ המלצות הוועדה בנושא זה הן כדלקמן:

"מבלי לשנות את עקרונות הבסיס של החוק, מן הראוי להפיח בו רוח חיים, על ידי הכנסת מספר תיקונים שמטרתם להגשים הלכה למעשה, את מטרת החוק, שהעיקרית בהן, השגת צדק בין הצדדים. תיקונים אלה מתייחסים למישור של מועד האיזון, בסיס האיזון, היקף שיקול הדעת של בית-המשפט..."¹¹⁷

הנושאים האמורים היו נחלת הפסיקה והספרות המשפטית במחצית היובל האחרונה, והם הוסדרו רק לאחרונה בתיקון מס' 4 לחוק יחסי ממון בין בני-זוג,¹¹⁸ שניתן לראות בו יישום, במידה זו או אחרת, של המלצות ועדת שינבויים בסוגיה זו. אנו ממתינים עתה לראות כיצד יפורשו ההוראות החדשות שבתיקון מס' 4 בפסיקה.¹¹⁹

(ב) דירת בני-הזוג

ועדת שינבויים ראתה בדירת המגורים של בני-הזוג סוגיה המחייבת הסדרה נפרדת – הן מן ההיבט הרכושי והן כמקום מגוריהם של ההורים והילדים.¹²⁰ ההמלצות כוללות הוראה בדבר אי-תחולתו של סעיף 33 לחוק הגנת הדייר [נוסח משולב], התשל"ב-1972, על יחסיהם של בני-זוג בדירת המגורים,¹²¹ וכן הסדר המאפשר מגורים או זכות שימוש בדירה לאישה או לילדים בעת הגירושים.¹²² אכן, הצורך לתת מענה לדירת בני-הזוג כמקום מגוריהם של הילדים זכה בחקיקה נפרדת במסגרת תיקון לחוק המקרקעין:

"א) החליט בית המשפט לפי סעיף 40, על פירוק השיתוף במקרקעין משותפים שהם דירה של בני זוג המשמשת להם למגורים, בדרך של מכירה, לא יורה על ביצועה והמכירה תעוכב, כל עוד לא נוכח בית המשפט כי לילדי בני הזוג הקטינים ולבן הזוג המחזיק בהם, יחדיו, נמצא הסדר מגורים אחר המתאים לצרכיהם, לרבות הסדר ביניים למגורים זמניים המתאים לצרכיהם, לתקופה שיקבע.

116 דוח ועדת שינבויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 34 (משפחה במשפט ב 332–333).

117 שם, בעמ' 35 (משפחה במשפט ב 333).

118 ראו את מאמרו של ליפשיץ בעניין התיקון האמור לעיל בה"ש 48. במאמרו זה מוזכרות הצעות חוק שניסו לתקן את המצב לאורך השנים (שם, בעמ' 230, ה"ש 7).

119 קווי התפתחות וצפי לעתיד ניתן למצוא שם, בפרק האחרון – "סיכום והערות סיום" (בעמ' 310–317).

120 דוח ועדת שינבויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 40–46 (משפחה במשפט ב 338–347).

121 שם, בעמ' 43, ס' 6 (משפחה במשפט ב 342). בנושא זה עסקתי בהרחבה במאמרי משה דרורי "דירת בני הזוג בפסיקתם של בתי הדין הרבניים ושל בתי המשפט האזרחיים" שנתון המשפט העברי טז–יז 89 (התש"ן–התשנ"א).

122 דוח ועדת שינבויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 45–44, ס' 11 (משפחה במשפט ב 344–346).

(ב) הוראות סעיף 33 לחוק הגנת הדייר [נוסח משולב], התשל"ב–1972, לא יחולו לגבי מי שהיה שותף בדירה שבית המשפט החליט על פירוק השיתוף בה, כאמור בסעיף קטן (א).¹²³

(ג) כפיית גט

ועדת שינבויים ראתה כבעיה הן את עגינותה של האישה, כאשר מדובר במי שאינו נמצא בארץ,¹²⁴ והן – ובעיקר – את הקושי בכפיית גט. על-פי הדין דאז, הסמכות היחידה לטפל בעניין הייתה של בית-המשפט המחוזי, שהיה רשאי, לפי בקשת היועץ המשפטי לממשלה, להשית מאסר על מי שסירב לציית לפסק-דין הכופה עליו גירושים.¹²⁵ בשנים האחרונות נפתרו שתי בעיות אלה ברוח המלצותיה של ועדת שינבויים. בכל הנוגע בנתבעים שאינם נמצאים בארץ תוקן חוק שיפוט בתי-דין רבניים באופן שהרחיב את סמכותם של בתי-הדין.¹²⁶ באשר לכפיית גט, בשנת 1995 חוקקה הכנסת חוק זמני שנועד לפתור בעיה זו.¹²⁷ חוק זה, אשר לאחר תקופת ניסיון נהפך לחוק של קבע,¹²⁸ מעניק לבתי-הדין הרבניים סמכות ליתן צווי הגבלה, כולל מאסר לתקופות ארוכות, נגד סרבני-גט.¹²⁹ החוק קבע כי תקופת המאסר תהיה חמש שנים, וכי יהיה אפשר להאריכה מפעם לפעם עד לתקופת מאסר כוללת שלא תעלה על עשר שנים.¹³⁰ לגבי מקרה חריג של סרבן-גט שכבר היה במאסר עשר שנים, קבע לאחרונה בית-המשפט העליון כי ניתן להאריך את מאסרו ללא הגבלת מועד עד למתן הגט, וזאת מכוח פקודת בזיון בית-משפט.¹³¹

123 ס' 440 לחוק המקרקעין, התשכ"ט–1969, כפי שהוסף בתיקון מס' 17 משנת התשנ"ה–1995. סעיף זה מוזכר בפסיקה לא רק בערכאות האזרחיות (על-פי אתר "נבו", הסעיף מוזכר ב-105 פסקי-דין או החלטות, מתוכם 24 בבתי-המשפט לענייני משפחה), אלא גם במסגרת פיקוחו של בג"ץ על בתי-הדין הרבניים – ראו, למשל, בג"ץ 304/04 יאיר נ' בית הדין הרבני האזורי, פ"ד ס(2) 99 (2005), והבג"צים הקודמים המוזכרים שם. כיום הוראה זו מצויה גם בס' 6א לחוק יחסי ממון בין בני זוג, התשל"ג–1973, כפי שהוסף בס' 5 לתיקון מס' 4 לחוק יחסי ממון בין בני-זוג.

124 דוח ועדת שינבויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 50–51 (משפחה במשפט ב 351–352).

125 שם, בעמ' 52 (משפחה במשפט ב 353).

126 ראו ס' 4א–4 לחוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), התשי"ג–1953, כפי שהוספו בתיקון מס' 3 משנת התשס"ה–2005. ראו על כך את מאמרי: Moshe Drori, *International Jurisdiction of the Rabbinical Courts in Israel*, 24 *JUSTICE* 30 (2006).

127 חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין) (הוראת שעה), התשנ"ה–1995, ס"ח 139.

128 חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה–1995, ס"ח 139 (להלן: חוק קיום פסקי-דין של גירושים).

129 ראו בהרחבה את מאמרי משה דרורי "אכיפת גירושין במדינת ישראל בשלהי המאה ה-20" סנהדרין 2 (התשנ"ט) www.sanhedrin.co.il/DOCUMENTS/DRORII.PDF.

130 ס' 3(ב) לחוק קיום פסקי-דין של גירושים.

131 פקודת בזיון בית משפט, הא"י א 332. ראו בש"פ 4072/12 פלוני נ' בית הדין הרבני הגדול (פורסם בנבו, 7.4.2013). פסקי-הדין ניתן על-ידי השופט צבי זילברטל, ולדבריו הסכימו הנשיא אשר גרוניס והשופטת אסתר חיות.

9. סדרי דין

אין זה המקום בהרצאה כזו לרדת לפרטים בעניינים פרוצדורליים. אעיר רק כי ועדת שינבויים הציגה בדוח הצעות לסדרי דין מיוחדים,¹³² ואף כללה בנספח דגם של טופס הרצאת פרטים לתביעת מזונות.¹³³ אכן, עד היום נעשה שימוש בטפסים כאלה בבתי-המשפט לענייני משפחה ובתביעות מזונות.¹³⁴ הטפסים מסייעים לבית-המשפט לאמוד את מצבם הכלכלי של הצדדים במבט אחד, בהנחה שבעלי-הדין ממלאים אותם באופן מלא ומדויק. על כך יש להוסיף את הדרישה לתמיכת כתבי תביעה וכתבי הגנה בתצהיר – גם זו אחת מהמלצותיה של ועדת שינבויים,¹³⁵ אשר נהפכה לאבן-יסוד בסדרי הדין בבתי-המשפט לענייני משפחה.¹³⁶

סיכום

ראינו על קצה המזלג כיצד המלצותיה של ועדת שינבויים, שנוסחו לפני כמחצית יובל, קרמו עור וגידים. הבסיס הוא העבודה המקצועית והניסיון הרב של השופט שינבויים, כמו-גם של חברי הוועדה האחרים. ההמשך הוא פועלו של שר המשפטים פרוף' דוד ליבאי, אשר הקדיש את עצמו לנושא זה כשר המשפטים – אף-על-פי שבעברו כמשפטן הוא לא עסק דווקא בנושא המשפחה, אלא בענפים משפטיים אחרים – ובתוך כך יזם את החוק ויודא שהוא יעבור בכנסת ושיוקצו התקציבים הנדרשים ליישומו. בסוף מצוי הגורם החשוב ביותר בהצלחת התהליך, הוא בית-המשפט לענייני משפחה עצמו, על שופטיו, מזכירותו ויחידת הסיוע. במשך ח"י שנים הוקמה מערכת חדשה זו, וכיום אי-אפשר לדאות את ענייני המשפחה ללא בתי-המשפט לענייני משפחה. אך נשוב ונדגיש כי כל זה לא היה צומח ללא הזרעים שטמנה ועדת שינבויים. אכן, שופטים לא-מעטים בערכאות השונות ראו לנכון לציין ולהזכיר את דוח ועדת שינבויים כאשר דנו בסמכויותיהם של בתי-המשפט לענייני משפחה – אם בפסקי-דין שנתנו¹³⁷ ואם במאמרים שכתבו.¹³⁸

במסגרת מערכת בתי-המשפט לענייני משפחה נכתבים פסקי-דין רבים, ובעידן

132 ראו דוח ועדת שינבויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 28–30 (משפחה במשפט ב 325–327).

133 שם, בעמ' 64–67 (משפחה במשפט ב 366–372).

134 ראו טופס 27, המוזכר בתק' 261 לתקנות סד"א. על הדין שקדם לדוח ועדת שינבויים ראו במאמרי משה דרורי "סדרי דין חדשים בתביעות מזונות" הפרקליט לא 317 (1977).

135 דוח ועדת שינבויים, לעיל ה"ש 8, בעמ' 29, ס' ב (משפחה במשפט ב 326).

136 תק' 258(א) לתקנות סד"א. על השיבות התצהיר ראו שאול שוחט ודוד שאה סדר הדין בבית המשפט לענייני משפחה 226 ואילך (בני-ברק, התש"ע-2009).

137 על-פי אתר "נבו", ועדת שינבויים מוזכרת ב-48 פסקי-דין (4 בבית-המשפט העליון, 14 בבתי-המשפט המחוזיים, 7 בבתי-משפט השלום, והיתר בבתי-המשפט לענייני משפחה בכל רחבי הארץ).

138 ראו, למשל, את מאמרו של סגן נשיא בית-המשפט המחוזי בתל-אביב (בדימוס) חיים פורת "האם התגשם חזונו של השופט אלישע שינבויים? בית המשפט לענייני משפחה במלאת עשור להקמתו" משפחה במשפט ב 271 (2008). כן ראו את המאמרים של השופט שאול שוחט, לעיל ה"ש 39, ושל השופט מנחם הכהן, לעיל ה"ש 99.

המחשב והמרשתת (ש"הצטלב" עם עידן בית-המשפט לענייני משפחה) הם זוכים בפרסום משמעותי ביותר.¹³⁹ גם בספרות המשפטית יש התייחסות משמעותית לבית-המשפט לענייני משפחה.¹⁴⁰

כמו כל מערכת, גם מערכת בתי-המשפט לענייני משפחה אינה מושלמת, ויש לשפרה בנושאים שעליהם הערתי. בפרט ראוי לעודד השתלמויות מעמיקות יותר של השופטים לענייני משפחה – גם בתחומי המשפט הרחבים, גם בדיני המשפחה המצומצמים, ולא פחות מכך בתחום הפסיכולוגיה והמגע האישי עם המתדיינים, ובמיוחד עם הילדים, לאחר שנקבע כי בית-המשפט רשאי לשמוע את הילדים ולהתרשם מהם ישירות.¹⁴¹

לאורך הרצאתי זו הבעתי תהיות ושאלות ביחס לסוגיות ספציפיות. מסקנתי הייתה כי ככל שמדובר בדיני נזיקין, בסכסוכי נחלות ובדיני ירושה, יש להותיר נושאים אלה בסמכותו של בית-המשפט לענייני משפחה על-אף הביקורת שנשמעה. בנושא אחד סברתי כי יש להרחיב את סמכותו של בית-המשפט לענייני משפחה. כוונתי לענייני נוער בהיבט האזרחי שלהם, במיוחד ככל שהדבר נוגע בהכרזה על קטין נזקק ועל קביעת מקום משמורתו. בנושאים אלה יש לקבוע כי הסמכות הייחודית תהיה בבית-המשפט לענייני משפחה, ולא בבית-המשפט לנוער.¹⁴²

מבחינת מערכת בתי-המשפט, יש ליתן תשומת-לב לערכאת הערעור בבית-המשפט המחוזי, וזאת הן מבחינת התאמת השופטים והן מבחינת הזמן שהיא תקדיש – במסגרת ערעורים על פסקי-דין של בית-המשפט לענייני משפחה – לגופם של החלטות ופסקי-דין לעומת הזמן שהיא תקדיש לעיצובן של הלכות. מן הראוי לשקול, לפחות בכמה נושאים בעלי חשיבות, לפתוח באופן רחב יותר את דלת הגישה לבית-המשפט העליון. עניין זה ראוי שייעשה לא רק בתיקי חטיפות ילדים, אלא גם בצמתים של הכרעות עקרוניות בנושא הרכוש או בשאלת תביעות הנזיקין בגין אי-מתן גט והותרת האישה עגונה.

עם כל ההערות וההארות, בני משפחת שינבויים יכולים להביט בסיפוק על פועלו של יקירם, סגן הנשיא השופט אלישע שינבויים ז"ל. מה שזרע בעבודתו השיפוטית, ובעיקר בדוח ועדת שינבויים בשנת התשמ"ז (1986), לא היה לריק. דבריו מהדהדים עד היום באולמות בית-המשפט. גם עורכי-הדין הצעירים, שהם בבחינת "דור אשר לא ידע" את אלישע, יוכל לקרוא את דוח ועדת שינבויים וללמוד כיצד עוצבו הכללים והנהלים של בית-המשפט לענייני משפחה שבו הם עובדים יום-יום. רוחו הטובה והברוכה של סגן נשיא בית-המשפט המחוזי בתל-אביב, כבוד השופט אלישע שינבויים ז"ל, תמשיך לשרות עוד שנים רבות – גם לאחר שנת התשע"ג (2013), שבה מושמעת הרצאתי זו – על

139 מאז הוקם בית-המשפט לענייני משפחה ועד 4.3.2013 פורסמו באתר "נבו" 4,852 פסקי-דין והחלטות שלו.
 140 שני ספרים הוקדשו למערכת זו: האחד, ספרם של השופט שאול שוחט ועו"ד דוד שאוה, לעיל ה"ש 136; והאחר, ספרה של עו"ד גלי פולק) רון בית המשפט לענייני משפחה – בראי הפסיקה (תל-אביב, התשס"ט-2009).
 141 ראו בעניין זה את מאמרה המפורט של ד"ר רונה שו" זכות הילד להשתתפות: בין תיאוריה לבין הלכה למעשה בבתי המשפט לענייני משפחה" משפחה במשפט ב 207 (2008). כן ראו, לאחרונה, פרק 22 לתקנות סד"א (תק' 12258-13לג-12258), שכותרתו "השתתפות ילדים", אשר הוסף בשנת התשע"ב-2011.
 142 ראו לעיל תת-פרק ד3.

העוסקים במלאכת דיני המשפחה בכל ערכאה שבה יופיעו כעורכי-דין או יישבו על מידין כשופטים.